

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Філософський факультет

Кафедра політології

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи бакалавра

на тему **«Полюси впливу в умовах нової геополітичної мапи світу»**

Виконав: здобувач вищої освіти 4 курсу

групи ОП-42 денного відділення

напряму підготовки 05 - "Соціальні та

поведінкові науки"

спеціальності 052 «Політологія»

ОПП «Політичні технології

та аналіз політики»

Вовк Данііл Андрійович

Керівник: к. політ. н., доцент кафедри

політології

Работягова Ірина Володимирівна

Рецензент: к. соціолог. н., доцент кафедри

міжнародних відносин і політичної філософії ХНЕУ

Жеребятнікова Ірина Володимирівна

(наук.ступінь, посада, прізвище та ініціали)

Харків – 2025 року

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Філософський факультет

Кафедра політології

Спеціальність 052 «Політичні технології та аналіз політики»

Освітньо-професійна програма «Політологія»

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

Олександр ФІСУН

Підпис

ім'я, прізвище

“ ” 20__ року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу бакалавра

Вовк Данііл Андрійович

(прізвище, ім'я та по батькові)

1. Тема роботи «Полюси впливу в умовах нової геополітичної мапи світу»

керівник роботи Работягова Ірина Володимирівна, кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від «22» березня 2024 року. № 3801-5/795

2. Строк подання здобувачем вищої освіти роботи 28.04.2025

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

1. Дослідити концепцію «полюсів впливу» в геополітиці.
2. Проаналізувати історичний розвиток геополітичної мапи світу.
3. Розглянути методологію вивчення геополітики.
4. Дослідити сучасний баланс сил на міжнародній арені.
5. Проаналізувати чинні та потенційні міждержавні та міжблокові конфлікти.
6. Спробувати вирахувати стан міжнародного порядку та виявити загрози й перспективи для нього.

4. План роботи

№ з/п	Назва етапу роботи	Термін виконання етапу
1	Консультація з керівником щодо обрання теми роботи	30.09.2024
2	Затвердження теми роботи	12.10.2024
3	Аналіз та підбір літературних джерел для написання роботи	30.11.2024
4	Написання змісту до дипломної роботи	30.12.2024
5	Написання першого розділу та висновків до нього	30.01.2025
6	Написання другого розділу та висновків до нього	28.02.2025
7	Написання вступу до роботи	15.03.2025
8	Написання висновків до роботи	31.03.2025
9	Оформлення списку використаних джерел	15.04.2025
10	Написання анотації	30.04.2025
11	Фінальні коригування та доопрацювання	12.05.2025
12	Підготовка доповіді до виступу на захисті дипломної роботи	20.05.2025
13	Підготовка презентації до виступу на захисті дипломної роботи	21.05.2025
14	Підготовка до виступу на захисті дипломної роботи	22.05.2025

5. Дата видачі завдання 29.09.2024

Здобувач вищої освіти

(підпис)

Данііл Вовк

(ім'я, прізвище)

Керівник роботи

(підпис)

Ірина Работягова

(ім'я, прізвище)

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
В. Н. КАРАЗІНА
ПОДАННЯ
ГОЛОВІ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ
ЩОДО ЗАХИСТУ БАКАЛАВРСЬКОЇ РОБОТИ**

Направляється студент *Вовк Д.А.* до захисту бакалаврської роботи за спеціальністю 052 – політологія на тему: *«Полюси впливу в умовах нової геополітичної мапи світу»*

Бакалаврська робота і рецензія додаються.

Декан філософського факультету _____ Карпенко І. В.

Довідка про успішність

Студент *Вовк Д.А.* за період навчання на філософському факультеті з 2021 року по 2025 рік повністю виконав навчальний план за спеціальністю з таким розподілом оцінок за національною шкалою:

відмінно – _____%, добре – _____%, задовільно – _____%.

Фахівець 1 категорії
навчального центру організації
освітнього процесу філософського факультету _____ Рєвкова Н. Є.

Висновок керівника бакалаврської роботи

Студент *Вовк Д.А.* виконав бакалаврську роботу на тему *«Полюси впливу в умовах нової геополітичної мапи світу»*, яка присвячена дослідженню концепції «полюсів впливу» в геополітиці, зміни балансу сил на міжнародній арені та впливу основних геополітичних акторів на міжнародний порядок.

Керівник бакалаврської роботи:
доцент кафедри політології
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
кандидат політичних наук

Работягова І.В.

_____20__ року

Висновок кафедри про бакалаврську роботу

Бакалаврська робота розглянута. Студент *Вовк Д.А.* допускається до захисту роботи в Екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри політології _____ Фісун О.А.
_____20__ року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПОЛЮСІВ ВПЛИВУ	7
1.1. Концепція «полюсів впливу» в геополітиці.....	7
1.2. Історичний розвиток геополітичної мапи світу.....	17
1.3. Методологія аналізу геополітичних змін.....	26
Висновки до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2. НОВА ГЕОПОЛІТИЧНА МАПА СВІТУ.....	34
2.1. російсько-українська війна та зміни міжнародного порядку.....	34
2.2. Роль США та Китаю як ключових геополітичних гравців.....	41
2.3. Місце Європейського Союзу в новій геополітичній реальності.....	49
2.4. Вплив Глобального Півдня на формування нового міжнародного порядку.....	53
Висновки до розділу 2.....	58
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62

ВСТУП

Актуальність теми

Світ змінився. Напевно, так коротко можна пояснити не просто актуальність, а необхідність дослідження теми формування нової геополітичної мапи світу. Ми більше не живемо в умовах того «статусу-кво», що утвердився у світі разом із закінченням Холодної війни. Ми більше не живемо у світі «Кінця історії», де єдиними проблемами були питання соціально-економічного розвитку держав та споглядання разом з глибоким занепокоєнням за регулярними військовими конфліктами в країнах «третього світу».

Повномасштабне вторгнення росії в Україну, посилення агресивної риторики та відповідні дії Китаю в Східній Азії та на міжнародній арені, намагання «експорту революції» режиму аятол в Ірані, подальша мілітаризація Північної Кореї та відмова від курсу «мирного возз'єднання» з Півднем, формування цілої Вісі зла з вищезгаданих країн, що ставлять собі за мету зруйнувати міжнародний порядок, заснований на правилах, і посунути Західну цивілізацію з лідируючих позицій – усе це ставить перед світовою спільнотою, яка воліла би зберегти звичний для себе світ, просте питання: «А що далі?». Яким буде місце та роль України, Європи, Сполучених Штатів, Заходу в цілому та його союзників, інших великих геополітичних гравців та Глобального Півдня на новій «Великій шахівниці»?

Ступінь розробки теми

Тема полюсів впливу в сучасному геополітичному контексті є актуальною та водночас недостатньо повно розкритою у вітчизняній політичній науці. Класичні геополітичні концепції Г. Маккіндера, Н. Спідмена, К. Гаусгофера та З. Бжезінського є фундаментальними для розуміння природи глобального впливу, однак потребують осмислення в умовах трансформацій світового порядку після завершення Холодної війни, особливо після початку

повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році.

Сьогодні серед української та іноземної наукових спільнот спостерігається підвищений інтерес до таких тем, як багатополярність, регіональне домінування, вплив Глобального Півдня тощо. Утім, системне осмислення новітньої геополітичної мапи світу із комплексним аналізом ключових держав, блоків і регіонів, а також наслідків їхньої взаємодії для майбутнього міжнародного порядку поки що досить обмежене.

Таким чином, ця робота покликана заповнити окреслену прогалину та запропонувати сучасну аналітичну рамку для осмислення нових полюсів впливу на міжнародній арені.

Мета

Намагання відповісти на таке з першого погляду просте, але в той же час досить складне питання «що далі?» і є метою написання цієї роботи. Щоб це зробити, необхідно буде виконати не менш складне завдання: дослідити, які актори створюють нові полюси впливу та те, як ті у свою чергу формують абсолютно нову геополітичну мапу світу.

Завдання

Для досягнення вищезазначеної мети необхідно вирішення ряду наступних завдань:

- дослідити концепцію «полюсів впливу» в геополітиці;
- проаналізувати історичний розвиток геополітичної мапи світу;
- розглянути методологію вивчення геополітики;
- дослідити сучасний баланс сил на міжнародній арені;
- проаналізувати чинні та потенційні міждержавні та міжблокові конфлікти;
- спробувати вирахувати стан міжнародного порядку та виявити загрози й перспективи для нього.

Об'єкт дослідження

Нові полюси геополітичного впливу.

Предмет дослідження

Країни та регіони, їх геостратегії, зовнішня політика та взаємовідносини, що формують нові полюси впливу.

Методи

У процесі написання роботи будуть використовуватися різноманітні теоретичні та прикладні методи аналізу міжнародних відносин, а саме: метод порівняльного аналізу, системний підхід, геополітичний та історичний методи, контент-аналіз, ситуаційний аналіз, а також ігрове моделювання.

Структура роботи

Структура роботи має логічну послідовність і ставить собі за мету у повному обсязі виконати всі завдання, зазначені на початку. Перший розділ, що має назву «Теоретичні основи дослідження геополітичних полюсів впливу», несе концептуально-методологічний характер. У цьому розділі розглядаються ключові класичні та сучасні теоретичні підходи до розуміння геополітичної сили та впливу. Проаналізовано концепції Хартленду, Рімленду, телурократії та таласократії, «панрегіоналізму», а також ідеї Збігнева Бжезінського щодо «Великої шахівниці». Також представлено еволюцію міжнародного порядку: від Вестфальської системи через біполярний світ до постбіполярної доби. Аналізуються ключові етапи та переломні моменти змін балансу сил. Було окреслено основні методологічні підходи вивчення геополітичних змін, зокрема світ-системний аналіз І. Валлерстайна та теорію гегемоністської стабільності.

Другий розділ, що носить назву «Нова геополітична мапа світу», присвячений прикладному аналізу сучасних процесів на міжнародній арені. Тут аналізується вплив повномасштабного вторгнення росії в Україну на глобальну

архітектуру безпеки, баланс сил на міжнародній арені й стабільність світового порядку. Розглядається роль США та Китаю як ключових геополітичних гравців, їхні стратегії, інструменти впливу та глобальні амбіції. Також досліджується те, яке місце посідає Європейський Союз зараз у новій геополітичній реальності, його зовнішню політику, питання стратегічної автономії, внутрішні виклики та потенціал стати повноцінним полюсом впливу. Ще було проаналізовано вплив Глобального Півдня на формування нового міжнародного порядку, роль країн Азії, Африки й Латинської Америки, їхній потенціал, зовнішньополітична орієнтація та балансування між таборами демократій та автократій.

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 75 найменувань. Загальний обсяг роботи складає 75 сторінок, з якого основного тексту - 59 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПОЛЮСІВ ВПЛИВУ

1.1. Концепція «полюсів впливу» в геополітиці

Хартленд

Для початку розглянемо теоретичні концепції з геополітики таких вчених як Гелфорд Дж. Маккіндер, Ніколас Спикмен, Карл Гаусгофер та Збігнєв Бжезінський.

Г. Дж. Маккіндер був свого часу одним з найвідоміших англійських вчених, який активно вивчав географію та історію. У 1904 році він виступив зі своєю відомою доповіддю «Географічна вісь історії» в Королівському географічному товаристві, де вперше представив свою теорію «Хартленда» (Серцевинної землі) (Meinig, 1956).

Маккіндер розглядав світову історію міждержавних відносин через призму умовного політичного розділення світу на дві півкулі: континентальну та океанічну. З однієї сторони континентальна півкуля об'єднує в собі колосальну кількість людських ресурсів, корисних копалин, родючих ґрунтів і т.д., а з іншої – океанічна, яка контролює основні морські транспортні шляхи. Тому держави цих двох півкуль завжди перебувають у стані конфронтації між собою, змагаючись за те, хто з них стане новим центром світового політичного тяжіння.

За початковою концепцією межі «Хартленду» (або «осьової зони» - басейни річок Північного Льодовитого океану, Каспійського й Аральського морів) за Маккіндером визначалися зоною, важкодоступною в разі масштабного військового конфлікту для суден провідних морських держав. Це насамперед Східна Європа, Прибалтика, частина Скандинавії (Швеція та Фінляндія),

Кавказ, Центральна Азія, частина Східної Азії (Китай, Монголія, росія). Власне, це і є головна частина континентальної півкулі.

Головну частину океанічної півкулі представляє так званий «зовнішній півмісяць» - така собі «дуга» навколо «Хартленду», куди входять ключові на той момент морські геополітичні гравці: Великобританія, Сполучені Штати, Японська імперія та їх заморські колоніальні володіння. Також сюди відносяться «менші» країни обох Америк та Африки, Австралія та Нова Зеландія, острови Океанії і т.д.

«Хартленд» та «зовнішній півмісяць» розділяє між собою буферна зона – «внутрішній півмісяць», який майже повністю відмежовує країни «хартленду» від виходу до моря і в той же час робить його важкодоступним для флоту «зовнішнього півмісяця». Сюди умовно можна віднести Центральну, Західну, Південну та частину Північної Європи (Данія та Норвегія), Південну та Південно-Східну Азія, а також Близький Схід.

З огляду на ресурсний потенціал «Хартленду» його Маккіндер розглядав як головний центр геополітичного впливу всієї Євразії, який є важливою віхою на шляху до світового панування. «Той, хто править у Східній Європі, той панує над «Хартлендом». «Хто контролює «Хартленд», той керує «Світовим островом». Хто контролює «Світовий острів», той керує світом», - казав вчений (Бжезінський, 2022: 53). «Світовим островом» називається об'єднання Євразійського та Африканського материків, одночасний контроль над якими дає будь-якій державі величезну кількість ресурсів та економічного потенціалу для проєктування власного впливу та світового панування.

У 1943 році, з огляду на перебіг Другої світової війни та поступове розгортання антиколоніального руху, Маккіндер дещо переробив модель «Хартленду» згідно тогочасним політичним тенденціям. Тепер «Серцевинна земля» стала ототожнюватися з радянським союзом та державами Північної Атлантики (Європи, Північної Америки та Карибського басейну). Ця нова

опорна вісь планети мала стати противагою майбутній іншій опорній вісі – потенційному великому та розвинутому об'єднанню Китаю, Індії та інших країн Азії.

Рімленд

Розглянувши «Хартленд», доречним буде одразу розглянути концепцію «Рімленду» («Крайня земля» або «Прибережний пояс») (Meinig, 1956) американського політичного вченого Ніколаса Спідмена, представлену в 1942 році в самий розпал Другої світової війни. Згодом концепція була розвинута в 1944 році стараннями учнів після смерті вченого.

На думку Спідмена, Маккіндер значною мірою переоцінив значення «Хартленду» для встановлення контролю над Євразією та світового панування, сильно знецінивши значення «внутрішнього півмісяця». Американський вчений вважав, що саме «Рімленд» є ключовою віхою на шляху до світової гегемонії.

Слід враховувати, що Спідмен розробляв концепцію «Рімленду» в зовсім інших політичних реаліях: в умовах пекла світової війни. У середині Другої світової провідним політичним діячам та вченим Заходу вже було зрозуміло, що Західна цивілізація плавно переходить до майбутнього протистояння з радянським союзом, який, власне, і займав на той час основну частину «Хартленду». Саме тому значення «Рімленду» значно зросло в умовах необхідності розробки, утвердження та реалізації доктрини «стримування».

«Рімленд» розглядався Спідменом з одного боку як критично важливий геополітичний елемент в плані стримування розповсюдження комунізму, а з іншого – як головна сходинка на шляху до встановлення контролю над Євразією, а звідти – над усім світом. Недарма вчений трансформував відомі слова Маккіндера наступним чином: «Той, хто домінує над «Рімлендом», той домінує над Євразією. Той, хто домінує над Євразією тримає долю світу у своїх руках».

Як вже зазначалось вище, в цілому «Рімленд» охоплює ту територію, яку охоплює і «внутрішній півмісяць» в концепції Маккіндера, з тією відмінністю, що він включає в себе також території всієї Скандинавії, Китаю, Балтійське та Тихоокеанське узбережжя радянського союзу. Таким чином формується пояс стримування, що простягається від Північного до Охотського морів та підкріплюється на додачу Великобританією на Заході та Японією на Сході як крайніми «форпостами». Саме необхідність встановлення прямого та непрямого контролю над цим поясом на думку Спідмена було ключовим завданням Сполучених Штатів у майбутньому протистоянні з радянським союзом, а також на шляху утвердження власної гегемонії у світі та забезпеченні лідируючих позицій Західної цивілізації в цілому.

Німецька школа

Не можна не розглянути внесок в розвиток політичної науки Карла Гаусгофера (Вегеш, 2020) – одного з головних засновників німецької школи геополітики. За час свого життя він написав сотні наукових та науково-популярних праць, присвячених геополітиці. Незважаючи на те, що на думку багатьох дослідників його роботи не вирізнялися новизною ідей чи методології, і до того ж часто догоджали істеблішменту тодішньої Німеччини, усе ж внесок німецького вченого у розвиток геополітичної думки не можна недооцінювати.

На формування Гаусгофера як вченого значною мірою вплинули роботи шведського вченого Рудольфа Челлена, де він уперше ввів у науку поняття «геополітика», німецького науковця Фрідріха Ратцеля з його біогеографічною концепцією, за якою держава як будь-яка жива істота для свого виживання та подальшого життя повинна забезпечити себе достатнім життєвим простором з необхідними ресурсами, а також вже згаданого тут Маккіндера з його роботою «Географічна вісь історії».

Одним з ключових моментів, який впливав на геостратегію кожної

держави за Гаусгофером було питання кордонів. У своїй монографії 1927 року «Кордони в їх географічному та політичному значенні» він стверджував, що кордон є фундаментальної частиною життя нації, відповідно його необхідно захищати за всяку ціну. Хоча вчений визнавав «природність» кордонів, яка впливала на межі розселення народів, як от великі річки чи важкодоступні місцевості (гори, піщані та снігові пустелі, болота тощо), все ж він допускав можливість їх перегляду, особливу в тому випадку, якщо такий кордон є «несправедливим», лишаючи країну необхідного життєвого простору. Таким чином Гаусгофер допускав розширення держав за рахунок завоювання нових територій або освоєння земель, які непридатні для життя за звичних умов. Тут можна простежити вплив ідей Ратцеля. Цікавим також є те, що у роботах Гаусгофера нерідко зустрічаються терміни «розбійники моря» та «розбійники степу», натякаючи на великі морські та континентальні держави, для яких звично вести експансіоністську політику. Таким чином вчений відгороджує себе та ідею «війни за життєвий простір» від імперіалістичної та загарбницької політики.

Переходячи до розгляду безпосередньо геополітичних концепцій, варто зауважити, що погляди Гаусгофера змінювалися відповідно до історичної динаміки. Займаючись науковою роботою в золоті часи кайзерівської Німеччини до початку Великої війни вчений, явно під впливом ідей Маккіндера та його поділу на континентальну й морські півкулі, розглядав світ як арену протистояння морських (таласократій) та континентальних (телурократій) держав. Саме тому Гаусгофер вбачав у якості єдиного зовнішньополітичного життєздатного проєкту, здатного убезпечити тодішню Німеччину від поразки у боротьбі з Великобританією та Францією, курс на формування союзу з могутніми континентальними державами Центрально-Східної Європи, а саме з Австро-Угорщиною та росією. Але, як нам усім чудово відомо, коли розгорілося полум'я Першої світової війни, Німеччина опинилася затиснутою країнами-членами Антанти та її союзниками, будучи змушеною вести війну на

два фронти, не маючи змоги досягти абсолютної військової переваги.

Після поразки Німеччини та приниження у Версалі, Гаусгофер перейшов до вивчення великих географічних просторів та представив концепцію «панрегіоналізму». Учений був глибоко переконаний, що для «справедливого» поділу світу та ефективного протистояння Сполученим Штатам як зростаючому великому геополітичному гравцю необхідно об'єднати всі країни в три супер-регіони – великі політичні, економічні та військові блоки: Пан-Америка (Північна та Південна Америки) з лідером у якості США, Євро-Африка (Європа, Близький Схід та Африка) на чолі з Німеччиною та Пан-Азія (Східна та Південно-Східна Азія) з ядром в Японії та периферією у вигляді Австралії та Нової Зеландії (на мою думку наявність такої периферії обумовлювалася з однією сторони географічною близькістю, а з іншою – великими культурними відмінностями між жителями Азії та британських колоній).

Великим мінусом цієї концепції було ігнорування сили радянського союзу, тому згодом Гаусгофер доповнив її четвертим супер-регіоном – Пан-росія (радянський союз, а також Іран, Афганістан та Індостан).

З укладанням пакту Молотова-Ріббентропа та початком Другої світової війни Гаусгофер став відстоювати ідею необхідності формування вісі Берлін-москва-Токіо. На його думку, такий союзу здатен убезпечити Німеччину від катастрофічної війни на два фронти, дозволивши спрямувати ресурси на розгром Союзників в Атлантиці, а потім і в Тихому океані. Саме тому з початком війни Німеччини проти радянського союзу Гаусгофер рішуче засуджував цю ініціативу та наголошував, що німецьке військово-політичне керівництво допустило стратегічну помилку.

Велика шахівниця

Останнім на розгляді в цьому підрозділі є концепції відомого політичного вченого Збігнева Бжезінського, який присвятив своє життя дослідженню

геополітики та розробці геостратегій. Одними з найпопулярніших його робіт є «Велика шахівниця» (Бжезінський, 2022) та «Вибір: світове панування чи світове лідерство» (Бжезінський, 2006). Особливо цікавим буде поглянути на відмінності того, яких поглядів стосовно ролі Сполучених Штатів для міжнародного порядку притримувався Бжезінський та тих, які сповідує чинна адміністрація Білого дому на чолі з Дональдом Трампом.

Як відомо, геополітика – це розробка та здійснення країною політичного курсу, програми з урахуванням географічних особливостей території, щодо якої проводиться політика, будь то власна територія або іншої країни. Політичній географії Бжезінський відводить вирішальне значення для розвитку міжнародних відносин: «...політична географія залишається вирішальним аргументом у міжнародних справах... В історії міжнародних справ осердям політичного конфлікту ставав переважно територіальний контроль. Чи то національне самовдоволення від загарбання більшої території, чи то відчуття національної втрати через занапащення «священної» землі завжди були причинами більшості кривавих воєн, що велися з часі зродження націоналізму... територіальний імператив був основним імпульсом, який провокував агресивну поведінку національних держав. Крім того, імперії будувалися на прагненні захоплювати й утримувати життєво важливі географічні пункти, такі як Гібралтар, Суецький канал чи Сінгапур, що слугували за ключові опорні пункти в системі імперського контролю» (Бжезінський, 2022: 50-51).

Незважаючи на оптимізм в дусі «Кінця історії» серед науковців та простих людей стосовно майбутнього міжнародних відносин, що панував наприкінці 1990-х років, коли була написана «Велика шахівниця», Бжезінський продовжував вірити, що незважаючи на ослаблення великодержавного націоналізму та згасання агресивних ідеологій, саме національні держави продовжують бути головними одиницями світової системи, а територіальне протистояння між країнами є основним елементом міждержавних відносин. Це

протистояння тепер проявляється не стільки в боротьбі за безпосередній контроль над територією та розширення держави заради зміцнення свого статусу, скільки в невдоволенні через заборону самовизначення для «етнічних побратимів» та їх утисків як національної меншини в іншій державі.

Хоча, з огляду на події сьогодення, такі як повномасштабне вторгнення росії в Україну, претензії Китаю в Тайванській протоці та Південно-Східному морі, а також, як не дивно, заяви Білого дому стосовно Гренландії, Канади та Панамського каналу, зовсім забувати про безпосередній контроль як фактор територіального протистояння не варто. Про це пам'ятав і Бжезінський, наголошуючи, що географічне положення країни все ще є визначальним чинником визначення її зовнішньополітичних пріоритетів, а розмір національної території є одним з основних критеріїв статусу і влади країни, поряд з такими вирішальними в наші дні показниками економічного розвитку та технологічності держави.

У своїх роботах Бжезінський відводив особливе місце Євразії з огляду на найбільшу кількість населення, людських ресурсів та виходу до головних морських торгових шляхів у порівнянні з іншими континентами. Власне, Євразія і є тією самою «Великою шахівницею», де зміна розподілу сил на її «дошці» визначає стабільність міжнародної системи відносин для всього світу. Тут можна простежити схожість поглядів з науковцями, розглянутими раніше, які так само у своїх концепціях виділяли особливу роль Євразійського континенту в формуванні світового балансу сил. На євразійський «Великий шахівниці» Бжезінський виділяв низку активних геостратегічних гравців та геополітичних опорних пунктів, які є головними елементами «гри» за баланс сил на континенті, а відтак й у всьому світі.

Під активними геостратегічними гравцями вчений розумів ті держави, які мають ресурсну спроможність та національну волю застосовувати власний вплив та силу поза межами своїх кордонів з метою зміни поточного

геополітичного стану справ. Визначення саме як «геостратегічний» гравець пояснюється тим, що така країна активно розробляє та намагається реалізувати зовнішньополітичну стратегію, яка враховує геополітичні чинники, у той же час впливаючи на геостратегії інших держав.

Бжезінський зауважував, що хоча активні геостратегічні гравці мають тенденцію ставати великими й могутніми країнами, не всі великі та могутні країни автоматично стають геостратегічними гравцями, що значно ускладнює визначення переліку таких країн. Учений виділяв насамперед п'ять головних геостратегічних гравців: Францію, Німеччину, Росію, Китай, Індію, у той же час применшуючи роль Великобританії, Японії, та, зокрема, Індонезії. З огляду на сьогоднішній день, можна з упевненістю сказати, що Великобританія та Японія повернулися до ролі активних гравців міжнародної політики (хоча перша однозначна більше, ніж друга).

Під геополітичними опорними пунктами Бжезінський розумів країни, які мають важливе геополітичне значення не стільки з огляду на свою активність на «шахівниці», скільки через своє географічне розташування, а також того, наскільки це розташування є вигідним або вразливим для активних гравців. Зазвичай опорними пунктами є ті країни, які своєю географією надають доступ до важливих територій, ресурсів або виконують роль «щита» для важливої держави чи навіть цілого регіону. До таких опорних пунктів учений відносив п'ять країн: Україна, Азербайджан, Туреччина, Іран та Південна Корея. Також Бжезінський вказував, що з огляду на наявність відповідних ресурсів та мотивації, деякі опорні пункти самі здатні бути геостратегічними гравцями, щоправда з обмеженими можливостями, насамперед це Туреччина та Іран. Дивлячись на сьогоднішні події, особисто я вважаю, що в Україні є історичний шанс самій стати геостратегічним гравцем, виконуючи роль насамперед військового лідера Європи, «щита Сходу» та «ціннісного компасу» для решти європейських країн.

З урахуванням важливості Євразії для світової системи, Бжезінський вважав за необхідне для Сполучених Штатів як наймогутнішої країни світу та лідера «вільного табору» проводити активну зовнішню політику на континенті. Він виділяв два головні завдання, що стояли і будуть стояти перед адміністраціями Білого дому: 1) активно аналізувати та відстежувати політичні події на континенті, визначати активних геостратегічних гравців та геополітичні опорні пункти; 2) використовувати зібрану інформацію для розробки й реалізації геостратегій, направлених на врівноваження сил, кооптування та/або контроль євразійського простору з метою підтримки міжнародного порядку та подальшого утвердження Америки на міжнародній арені.

З урахуванням економічного розвитку, військової могутності та політичного впливу Америки вчений був ярим противником ідей ізоляціонізму, вважаючи, що такий шлях «відлюдника» лише призведе до колапсу міжнародного порядку, заснованого на правилах, і призведе до стагнації американської держави.

Учений наполягав на необхідності для Сполучених Штатів проведення активної зовнішньої політики, у першу чергу для збереження свого статусу «першості», а також для підтримки існування й стабільності існуючої системи міжнародних відносин. На цьому шляху Вашингтону повинні були допомагати стратегічні партнери та союзники, насамперед Європа, Канада, Японія, Південна Корея, Ізраїль і т.д (допомагати у двосторонньому порядку). Європі Бжезінський теж виділяв особливу роль, адже він дотримувався думки, що Америка повинна всіляко підтримувати ЄС на шляху до розширення та подальшої інтеграції країн-членів, тобто перетворенню європейського регіону на повноцінні Сполучені Штати Європи.

Учений обґрунтовував необхідність такого об'єднання тим, що Америці буде вигідно розділити відповідальність за глобальну стабільність, у той же час отримавши величезного економічного партнера, політичного та військового

союзника, з яким вона має спільну культурну та релігійну спадщину, розділяє цінності та демократичну політику, і все це без ризику втратити свою силу та могутність. Також не слід забувати, що об'єднана Європа могла б стати ще більшим плацдармом для американських інтересів в Євразії та поширення демократії на континенті.

Ще один момент, на якому акцентував увагу Бжезінський, це певна непослідовність та лицемірність Сполучених Штатів, від якої необхідно позбутися заради подальшого просування світового лідерства, насамперед на ціннісному рівні. Річ у тім, що Вашингтон любить наголошувати на необхідності просування вільної торгівлі, вільного переміщення людей, дотримання міжнародних норм та правил, виконання зобов'язань, але на практиці все виходить трохи інакше. Американська економіка – одна з найзакритіших економік світу через свої імпорتنі обмеження та тарифну політику, що розходиться з наративом «вільної торгівлі». Те саме стосується вільного пересування, адже законний перетин американського кордону це досить складний процес. Сполучені Штати також нерідко ігнорують рішення або резолюції міжнародних організацій на кшталт ООН чи СОТ. Усе це тільки підриває авторитет Америки як послідовної та відповідальної держави, що здатна підтримувати світову стабільність.

Якщо порівнювати погляди Бжезінського та чинної адміністрації Трампа, знайдемо багато відмінностей. Білий дім сьогодні сповідує політику «трампізму» - ізоляціонізму/азійства, з відходом Вашингтону від старих зобов'язань, агресивною риторикою та діями щодо стратегічних союзників та партнерів, непослідовністю та лицемірством. Загалом, усім тим, що підриває статус Америки як лідера «Вільного світу».

Підсумовуючи все вищесказане можемо зробити висновок, що в різні часи, у різних історичних контекстах дослідники геополітики сходились на думці, що вплив та контроль над Євразією з її величезними матеріальними та

людськими ресурсами є ключовим аспектом, здатним забезпечити державі, що є активним геополітичним учасником міжнародних відносин, світову велич і могутність, а також встановити новий баланс сил у світі. Питання лише у тому, як використати таку владу: встановити світове лідерство на основі широкого партнерства та співробітництва під проводом однієї або групи великих держав, чи забезпечити світову гегемонію, ігноруючи інтереси решти світу?

1.2. Історичний розвиток геополітичної мапи світу

Вестфальська система суверенітету

Розглядаючи історичні зміни на геополітичній мапі світу слід зауважити, що умовною точкою відліку існування сучасної системи міжнародних відносин, у рамках якої існують та взаємодіють між собою суверенні держави (як маленькі, так і великі геополітичні гравці), більшість учених з галузі політології та права вважає саме Тридцятилітню війну та Вестфальську систему, утворену по завершенню воєнного протистояння європейський держав.

У попередні епохи міждержавні відносини за своєю суттю були не взаємодією національних суверенних держав, а особистими зносинами між правителями та династіями, у чиїх руках була влада над територією та населенням країни. Тож нерідко міждержавні суперництва, конфлікти та війни несли під собою особистісний характер, створюючи квазіанархічний міжнародний порядок. Утім, в епоху Нового часу ситуація почала змінюватися, відобразившись в Тридцятилітній війні (1618-1648 роки) – тривалому, загальноєвропейському воєнному конфлікті, де основними акторами з одного «боку барикад» були австрійські та іспанські Габсбурги разом з їхніми союзниками, а з іншого – Англія, Нідерланди, протестантські князі Німеччини, Швеція, Франція та інші.

Умовно сторони можна поділити на «Протестантів» та «Католиків», утім слід пам'ятати, що та ж католицька Франція виступила на боці протестантських

країн проти Габсбургів. Також протестантам надавали підтримку мусульманська Османська імперія та православне московське царство. Факт здавалося б «нелогічної» військової підтримки демонструє, що ця війна не була суто релігійною суперечкою провідних європейських країн – тут вирішувалася доля майбутньої системи міжнародних відносин в Європі та світі.

Католики бачили майбутнє Європи у форматі великої та об'єднаної (політично й релігійно) християнської монархії на чолі з представником династії Габсбургів. Протестанти бачили майбутнє міжнародних відносин через призму взаємодії національних суверенних держав, які володіють рівними правами.

Війна, що десятиліттями спустошувала Європу, завершилася перемогою протестантської антигабсбурзької коаліції та укладанням двох мирних договорів: Оснабрюкський договір (15 травня 1648 року) і Мюнстерський договір (24 жовтня 1648 року). Оскільки перемовини та підписання угод відбувалися на території німецької землі Вестфалії, то й обидва документа об'єднують у термін «Вестфальський мир», а нові принципи функціонування міжнародного права, які було в них сформовано, заведено називати «Вестфальською системою».

Вестфальська система мала визначальний вплив на формування сучасної світової політики та системи міжнародних відносин (Шумський, 2020).

По-перше, вона встановила нові принципи в галузі міжнародного права, найголовнішими з яких є: визнання держави як геополітичної реальності, визнання її кордонів, рівність держав, невтручання у внутрішні справи, надання перевазі дипломатичним методам вирішення конфліктів, зрівняння у правах протестантів з католиками.

По-друге, вона встановила принцип першорядності суверенної національної держави у міждержавних відносинах на заміну старій феодалній

системі особистих відносин між правителями. Саме після укладення Вестфальського миру стало можливим говорити саме про «міжнародність», а не «міжособистісність» зовнішньої політики держав.

По-третє, з'явився офіційний правовий прецедент інституту гарантів міжнародних договорів. Одним із принципів Вестфалю було зобов'язання обох сторін конфлікту відстоювати й захищати кожну статтю мирного договору. Держави-гаранти не просто повинні були забезпечувати дотримання миру – вони захищали саме існування та стабільність новосформованої системи міжнародних відносин.

По-четверте, і найголовніше, Вестфальська система в ті «старі» Нові часи стала першою дійсно працюючою моделлю міжнародних відносин з суверенною державою на чолі механізму функціонування, чий принцип зміг пройти через століття й продовжити існувати в наші дні, хоча й зі значними змінами.

Таким чином утворилась нова система світової політики, що базувалась на принципі «балансу сил», яка підтримувалася дипломатією, війнами та альянсами держав, керувалася наднаціональною християнською та професійно-становою етикою аристократів дипломатів, а також була уособленням європейської могутності, адже саме держави Європи домінували в цій системі та займали найвищі місця в тогочасній ієрархії світових держав (Кононенко, 2013).

Біполярний світ

Вестфальська система «балансу сил» проіснувала майже три століття, закінчившись з першими пострілами гвинтівок та гармат на фронтах Першої світової війни, коли усім – від рядового громадянина до високопосадовця, стало зрозуміло, що епоха світової політики балансування та рівноваги підійшла до свого кінця.

Окрім початку Великої війни, що мала покласти кінець всім війнам, звичній системі міжнародних відносин поклали кінець нові політичні та соціально-економічні явища в житті тогочасних суспільств, а саме: нові глобальні ідеології (націоналізм, соціалізм та комунізм, лібералізм), масова політична участь населення (як в більш демократичних, так і в більш авторитарних державах), активна індустріалізація на заміну старому аграрному світовому господарству.

Розглядаючи систему «біполярності» (Кононенко, 2013), слід відмітити, що на противагу поширеному уявленню, її часові рамки починаються не з 1944-1947 років (тобто не з початком Холодної війни), а від закінчення Першої світової та Паризької мирної конференції (з початком Міжвоєнного періоду) (Панчук, 2022: 23-40).

Історію біполярного світу складається з трьох періодів: «протобіполярність» (1918-1945 роки) – часів Міжвоєнного світу та Другої світової війни; «жорсткої біполярності» (1950-1960-ті роки) – часи найгострішого протистояння Вільного світу та Імперії червоного зла (громадянські війни в Греції, Китаї, Кореї, формування ФРН та НДР з подальшим цементуванням «залізної завіси», Карибська криза тощо); «м'якої біполярності» (1970-1980-ті роки) – деескалація американо-радянського протистояння з подальшою «розрядкою».

Відліком формування системи «біполярності» можна вважати остаточне оформлення на початку 1930-х років нацистського та мілітаристського режимів в Німеччині та Японії відповідно, які разом зі своїми союзниками кинули виклик тодішній Версальській системі, виступивши проти домінування насамперед Великобританії, Франції, а також Сполучених Штатів та радянського союзу на міжнародній арені. По-суті, ми можемо говорити про Другу світову як про протистояння двох ідеологічних (хоч і погано об'єднаних) блоків: умовно «ревізіоністського» та «консервативного». Перший блок прагнув

переглянути результати Першої світової та зайняти більш високе місце в ієрархії світових держав, другий – не допустити реалізацію планів першого та зберегти чинну систему міжнародного порядку «правил і договорів» (ну, хіба що за винятком радянської росії, яка стала ситуативним союзником Заходу).

Із завершенням найбільшої в історії людства війни та перемогою сил «антиревізійністської» коаліції на «головний ринг» міжнародної арени вийшли нові ключові геополітичні актори світу та по-сумісництву наддержави – Сполучені Штати та радянський союз. Початок та перебіг їх протистояння з подальшим и загостреннями та «відлигами» нам відомо під назвою «Холодна війна», яка відбувалась в періоди «жорсткої» та «м'якої біполярності».

Холодна війна являла собою жорстке геополітичне протистояння блоків демократій та соціалізму з Вашингтоном та москвою на чолі відповідно. Це протистояння відбувалося в політичній, ідеологічно-культурній, економічній та військовій площинах, не допускаючи розширення впливу ворожої сторони.

Протиборство Заходу та Сходу, як і «шахівниця» часів Вестфальської системи, мало в своїй основі тонке балансування сил між блоками. Утім, головною відмінністю від часів Вестфалю було те, що характер цього балансування полягав не в пошуках рівноваги між блоками, а в зіткненні різних ідеологічних бачень майбутнього розвитку світу в поєднанні зі страхом взаємознищення. Власне, інстинктивний страх знищення світу, поряд зі стримуючою роллю ядерної зброї та зростаючою глобальною економічною інтеграцією не допустило перетворення Холодної війни на «Гарячу». Тому демократії та ліві автократії реалізували своє протистояння насамперед в ідеологічній підіривній діяльності, економічно-технічному протистоянні та підтримкою лояльних політичних і військових сил та рухів в третіх країнах.

Такий непрямий підхід до міждержавного та міжблокового протистояння відрізняється від підходів Вестфальської системи, адже тоді держави у своїй зовнішньополітичній діяльності керувалися більш прямими й частково

войовничими принципами, такими як (Герасіна, 2016): нарощувати силу та віддавати перевагу прямим переговорам, а не війні; інколи краще розпочати війну, ніж витратити час на нарощування сил; краще зупинити війну, ніж знищити велику державу як основного світового актора; протидіяти появі коаліцій та наднаціональних структур, що претендують на панівне становище в міжнародній системі.

Символом завершення Холодної війни стала руйнація Берлінського муру, що увінчало перемогу Західної цивілізації та Вільного світу загалом, а Сполучені Штати утвердились як наймогутніша держава світу в умовах розпаду Варшавської системи та розвалу радянського союзу, а також ще досить непевного в той період геополітичного положення Китаю та його мотивів у зовнішній політиці. Постало просте питання: «Куди далі рухатись Заходу та світу в умовах американської гегемонії в постбіполярному світі?».

Постбіполярний світ

Із закінченням Холодної війни та перемогою Вільного світу, Сполучені Штати опинились в положенні провідної держави світу, чия сила та вплив були поза конкуренцією (Бжезінський, 2006). А ні ослаблена політичною та економічною кризами росія, а ні Китай епохи Цзян Цземіня та Ху Цзіньтао не мали в той час спроможностей кинути виклик американській гегемонії.

Утвердженню могутності Сполучених Штатів сприяла найбільша та найрозвинутіша економіка, сучасна та професійна армія та флот з одним із найбільших ядерних арсеналів, визначальний вплив у міжнародних організаціях та програмах (ООН, СОТ, МВФ, НАТО, NAFTA, USAID тощо), ряд союзників та стратегічних партнерів в Європі, на Близькому Сході та Індо-Тихоокеанському регіоні. Утім, спостерігаючи за подіями сьогодення, можна відмітити, що Вашингтон взяв досить «цікавий» курс на самоізоляцію, відхід від давніх союзницьких зобов'язань та договорів, зменшення активної ролі на міжнародній арені, тим самим підриваючи свою провідну роль у світі –

це все в такі важкі часи кінця «Кінця історії» та протистояння світів демократій та автократій.

росія по закінченню холодної війни опинилася перед дилемою «однієї альтернативи» (Бжезінський, 2022: 150-156). Єдиний реальний шлях розвитку, економічної та соціально-політичної модернізації, а також збереження зовнішнього впливу росії (бажаного для особистісного самоствердження росіян) зі збереженням міжнародного миру (насамперед в «ближньому зарубіжжі») і стабільності пролягав через поглиблення співробітництва й інтеграції з європейськими країнами та структурами. Такий «утопічний» з висоти сьогодення план свого часу досить легко пояснювався.

По-перше, з поглибленням дипломатичних, економічних та згодом інституційних зв'язків з Європою росія отримала б необхідні ресурси для проведення економічної та соціально-політичної модернізації, особливо в умовах кризи 1990-х років.

По-друге, приєднання росії до структур на кшталт ЄС і НАТО з однієї сторони значно посилювало б як російський політичний вплив, військову безпеку та економічну спроможність, так і європейський та Західний в цілому, а з іншої сторони пострадянські країни у випадку виявлення бажання євроатлантичної інтеграції були б убезпечені від загрози російського військового вторгнення для «недопущення натівських баз на кордонах росії» або чогось подібного. У той же час росія могла б самоствердитись як «велика держава» відіграючи роль східноєвропейського лідера за зразком тієї ж Німеччини, яка є лідером насамперед Західної та Центральної Європи.

По-третє, європейські та американські інвестиції дали б змогу російському керівництву перетворити відсталі в економічному (особливо інфраструктурному) плані та малозаселені Сибір та Далекий Схід на другий «Дикій захід», тобто на місце стікання капіталу та людських ресурсів, давши значний поштовх для місцевого соціально-економічного розвитку та

убезпечуючи ці території від китайської експансії, у той же час формуючи такий собі «сибірський щит» для країн Центральної Азії – ще одного об'єкта китайських інтересів.

Але росія відмовилась від «єдиної альтернативи», надавши перевагу поверненню до старих імперських практик у внутрішній та зовнішній політиці. Попутно москва укладає стратегічні союзи з сусідніми автократіями, тим самим кидаючи виклик міжнародному порядку, заснованому на правилах.

Китай на початку «постбіполярної епохи» являв собою країну з великою економікою, що динамічно розвивалася, даючи привід говорити про його майбутнє постання як глобальної сили. Ще на початку 1990-х політичний вплив, економічний розвиток та військова потуга дозволяли говорити про Китай як про одну з ключових геополітичних сил Східної Азії. Наступні десятиліття поступової модернізації та прихід до влади «орла» Сі Цзіньпіна дали змогу Китаю вийти на міжнародну арену вже як глобальна сила, яка поставила собі за мету усунення Сполучених Штатів з місця «світового гегемона» та створення нового світового порядку з «китайською специфікою» -правом сильного.

ЄС як одна з провідних сил світу по завершенню Холодної війни отримав змогу долучити до свого боку нові країни Центральної та Східної Європи, попутно налагоджуючи відносини з росією, що з часом знайшло своє відображення переважно в економічних зв'язках, без успішних спроб приборкати імперський норів «медведя». У той же час в середині самого об'єднання продовжувалось боротьба двох провідних держав за лідерство – між Францією та Німеччиною.

Ця боротьба продовжується й сьогодні. Франція в отриманні повноцінного європейського лідерства вбачає шлях до відновлення давньої французької величі, яка ганебно занепала в часи Другої світової та колоніальних війн. Німеччина у свою чергу прагне до спокути за руйнування, спричинені у двох світових війнах.

В умовах російської повномасштабної агресії проти України, формування вісі автократій та непевності в позиції США щодо своїх союзницьких зобов'язань, перед ЄС постало питання відновлення своєї військової спроможності та утвердження геополітичної суб'єктності.

Також в наші дні посилюється вага Глобального Півдня на міжнародній арені. Це й не дивно, адже країни цієї групи володіють колосальними природними ресурсами та не менш важливими в умовах демографічної кризи та низької народжуваності в провідних країнах ресурсами людськими – майбутньою робочою та військовою силою будь-якої держави. Зараз чітко простежується боротьба осей демократій та автократій за політичний вплив у Латинській Америці, Африці, Близькому Сході та Азії.

У підсумку можна сказати, що історія міжнародних відносин пройшла довгий та складний шлях від особистісних зносин між феодалними правителями до балансування сил та боротьби за першість між ключовими геополітичними гравцями у вигляді наддержав та блоків.

1.3. Методологія аналізу геополітичних змін

Світ-системний аналіз Валлерстайна

Американський соціолог розглядає міжнародні відносини не як просту взаємодію між державами/групами держав, а як глобальну економічну, політичну, військову та соціокультурну систему (Wallerstein, 1998). Провідні держави світу постійно знаходяться у стані жорсткої конкурентної геополітичної боротьби, завершенням якої є утвердження одного гегемона. Сама ж гегемонія відображає здатність держави створювати нові правила та рамки світ-системи, перетворюючи одні країни на союзниць-клієнтів, а інші – на ворожий табір «ображених» країн.

Гегемонія має чотири головні характеристики: 1) найголовнішим елементом, необхідним для досягнення й утвердження гегемонії, є економічна

могутність (аграрний сектор, промисловість, торгівля та фінанси); втрата економічної першості неминує веде до втрати гегемонії; 2) наявність сильних збройних сил є однією з ключових вимог для встановлення та захисту гегемонії; 3) держава гегемон повинна відстоювати принципи вільного ринку, аби мати всепроникний економічний вплив у світі; 4) можливість для остаточного утвердження гегемонії з'являється у часи найбільших геополітичних криз та змін балансу сил. Таким чином, гегемонія демонструє геополітичну спроможність держави створювати власну систему поділу влади завдяки стабільності власної політичної системи, економічній та військово-технічній перевазі, а також контролю над глобальними ринками.

За Валлерстайном єдина світова система існує та розвивається у формі капіталістичної світ-економіки (КСЕ), яка постала внаслідок зародження й розвитку ринкових відносин у Західній Європі (Шепелєв, 2013). Ієрархія цієї системи складається з трьох головних одиниць: центру, напівпериферії та периферії.

«Центр» представляє собою країну з високим рівнем економічного розвитку, який дає їй змогу конвертувати його у геополітичний вплив, конкуруючи з іншими «центрами» за гегемонію у світ-системі. Напівпериферія – це вторинна зона, що знаходиться між центром та периферією, виконуючи посередницьку функцію, та яка використовує частину економічних благ центра для власного розвитку. Периферія ж у свою чергу є найбільш бідною частиною світ-системи, виступаючи в якості джерела дешевої сировини та робочої сили.

В історії знайшлося місце лише трьом гегемонам: Нідерландам, Великобританії та США. Сполучені провінції (1620-1672 роки) як гегемон змогла сформувати КСЕ, Британська імперія (1815-1873 роки) зміцнила стабільність цієї системи, а Сполучені Штати максимально поглибила та розширила її межі. Усі три держави змогли утвердити свою гегемонію у часи найбільших геополітичних потрясінь в історії – під час «світових» воєн.

Нідерланди змогли посунути економічний вплив та інтереси Габсбургів у часи Тридцятилітньої війни, Великобританія утвердила своє геополітичне положення під час воєн з Французькою республікою та імперією Наполеона, а США – унаслідок поразок Німеччини в двох Світових війнах.

Як метод аналізу міжнародних відносин світ-системний підхід дає змогу досліджувати геополітичні зміни як наслідок довготривалих взаємопов'язаних процесів із перерозподілу влади в єдині світовій системі, а не як відокремлені події. У наші дні завдяки цьому методу можна розглядати глобальну економічну нерівність як складне та системне явище, пояснювати трансформації гегемонії у контексті протистояння США та Китаю/Вільного світу та вісі автократій, досліджувати постколоніальну залежність країн Глобального півдня та їх стремління її позбутися, вивчати вплив політико-економічних та військових конфліктів на перерозподіл влади та ресурсів у світі, й аналізувати логіку глобальної взаємодії між країнами загалом.

Утім, світ-системний підхід не позбавлений недоліків. Його основна проблема полягає в сильному акценті на економічно-структурному детермінізмі (позиція країни в моделі «центр-напівпериферія-периферія») та недостатній гнучкості, відводячи на другий план або взагалі ігноруючи питання ідеології, культури, національної та цивілізаційної ідентичності, м'якої сили, постіндустріальних та інформаційних викликів і т.д.

Теорія гегемоністської стабільності

Цю концепцію наукова спільнота асоціює насамперед з американським політологом Чарльзом Кінделбергером, який в одній зі своїх праць намагався пояснити причини Великої депресії та міжнародного хаосу 1930-1940-х років наслідком відсутності держави-гегемона (Kindleberger, 1986). Загалом ця теорія набула поширення в останній третинні XX століття як спосіб пояснити, чому наявність однієї домінуючої сили, що має визначальний політичний, економічний та військовий вплив задає правила міжнародної системи та сприяє

утвердженню міжнародної стабільності (Alt, Calvert and Humes, 1988). Особисто я звернув на цю концепцію увагу через те, що вона займає вагоме місце в зовнішньополітичній доктрині Китаю, котрий прагне зруйнувати чинний міжнародний порядок і посунути Америку з її місця провідної держави світу. Та про це я детальніше розповім в наступному розділі цієї роботи.

Суть теорії гегемоністської стабільності полягає в тому, що в міжнародній системі, де домінує одна держава-гегемон, встановлюються єдині політичні, безпекові та фінансово-торговельні правила, які гарантують світову стабільність та міжнародний порядок. Гегемон у свою чергу зацікавлений у підтримці цих правил, оскільки він отримує з цього найбільшу вигоду. Для цього він може використовувати м'яку силу та приходити до згоди з іншими великими акторами міжнародної системи, так і застосовувати більш жорсткий підхід та примус.

Приводом для появи цієї теорії стало історичне положення Сполучених Штатів на міжнародній арені, які ті зайняли після завершення Другої світової – країна з найбільшою економікою, що тільки зростала за роки війни на відмінну від решти світу, створення Бреттон-Вудської валютної системи з домінуючою роллю американського долара в світовій економіці, визначальний політичний вплив в Європі та Азії, найбільша військова потуга, чільне місце в міжнародних організаціях і т.д. Ці лідируючі позиції дали змогу Штатам створити ліберальний світовий порядок, який по завершенню Холодної війни зміг остаточно утвердитись в усьому світі.

Натомість у 1930-х роках після завершення Першої світової, Сполучені Штати не були готові взяти на себе світове лідерство, у той час як Великобританія як гегемон уже виснажилась і не могла підтримувати міжнародний порядок, що занурило світ у хаос масштабної економічної кризи та нової великої війни. Це, власне, один з найважливіших елементів цієї теорії – зміна домінуючої сили. Держава-гегемон не здатна вічно утримувати свої

провідні позиції, адже з часом заради збереження та розвитку світової системи вона виснажується, створюючи умови для сходження вже нового гегемона. У цей період трансформації домінуючої сили міжнародний порядок особливо вразливий перед загрозою хаосу в процесі боротьби за «святе місце».

Слід також враховувати, що теорія гегемоністської стабільності подає питання забезпечення міжнародного порядку та стабільності досить спрощено, не враховуючи роль таких важливих акторів міжнародних відносин як регіональних лідерів, ТНК, наднаціональних структур тощо. Також вона робить ставку на світову стабільність переважно як наслідок гегемонії, недостатньо розглядаючи питання балансу сил між іншими провідними державами.

Індекс м'якої та жорсткої сили (Soft/Hard Power index)

У наш час держави здатні проєктувати свій геополітичний вплив не лише через політично-дипломатичний тиск та військову спроможність, а й через культурно-ціннісну привабливість. Необхідність виокремлення цих двох різних ресурсно-методологічних способів досягнення зовнішньополітичних цілей зробили можливим ведення в аналітичній інструментарій геополітики поняття «м'якої» та «жорсткої» сили, які вперше були чітко сформульовані американським політологом Джозефом Наєм наприкінці минулого століття (Nye, 1990).

Під м'якою силою розуміється набір ресурсів та засобів, які є у розпорядженні тієї чи іншої держави для можливості формування особистого позитивного іміджу на міжнародній арені та дипломатичного приваблювання й переконання інших країн. До «м'яких» інструментів відносяться культура, ідеї та цінності політичної системи, дипломатія, медіа-засоби, програми освітньо-наукового обміну, гуманітарна допомога, проведення спортивних змагань тощо.

Жорстка сила в свою чергу передбачає наявність у держави матеріальних

та більш прямих інструментів впливу: військова потуга, можливість чинити економічно-санкційний тиск, здійснювати політичний примус, володіння критичними природними ресурсами (енергоносії, рідкоземельні метали), наявність виходів до стратегічних логістичних шляхів і т.д.

«Індекс» сил виступає методологічною рамкою, яка дозволяє кількісно оцінити й порівняти вплив держави на глобальному рівні. Як аналітичний метод дослідження індекс м'якої/жорсткої сили дає змогу вченим порівнювати спроможності держав проєктувати свій вплив у світі, визначати переваги та слабкості доступного інструментарію геополітичного впливу, розглянути асиметричність відносно ресурсів та масштабів зовнішньополітичної сили держав (особливо щодо малих країн, як Ізраїль чи скажімо Катар).

Індекс м'якою/жорсткої сили нерідко піддається критиці як аналітичний метод. Насамперед це пов'язане з тим, що вчені у своїх визначеннях та оцінці іміджу країни та її м'якої сили в цілому нерідко є досить суб'єктивними, а при визначенні жорсткої – просто розглядають розмір збройних сил тієї чи іншої країни. Ця критика особливо близька для багатьох українців, яких на початку повномасштабного вторгнення лякали неминучою та швидкою загибеллю Батьківщини, адже на них йде сама «вторая армія міра» з «позитивним» іміджом серед населення.

Тим не менш, Soft/Hard Power index залишається важливим інструментом аналізу, демонструючи, що сучасні геополітичні процеси переходять від використання виключно традиційних форм впливу до постмодерних методів. У наші дні держави конкурують не лише за проєкцію сили на політичних мапах, а й за розуми окремих людей та цілих суспільств. Держави відійшли від звичної конкуренції за вихід до моря чи гонки озброєнь – тепер вони намагаються формувати власні полюси впливу через інтернет-простір, ЗМІ, кіно, літературу й не тільки.

Технології публічної дипломатії

У сучасному цифровому та глобалізованому світі, де інформація поширюється миттєво, публічна дипломатія стала одним з головних інструментів зовнішньополітичного впливу (Павлюх та Кушней, 2023). Традиційна дипломатія передбачає офіційні канали зв'язку між державами, у той час як публічна орієнтована на взаємодію з іноземними громадянами, ЗМІ, лідерами думок, молоддю тощо. Вона спрямована на формування позитивного іміджу держави та просування її політичних і культурних цінностей. Центральну роль у цьому процесі сьогодні відіграють технології – від медіаплатформ до інструментів Big Data (аналізу великих масивів інформації).

Починаючи з 2000-х років, держави дедалі активніше застосовують цифрові технології у зовнішній політиці. Платформи на кшталт Twitter, Facebook, Instagram, YouTube та TikTok уже давно стали інструментами дипломатичної присутності. Наприклад, МЗС України активно використовує Twitter для інформування світової спільноти про війну з росією, що дозволяє оперативно доносити правду до мільйонів інтернет-користувачів по всьому світу.

Зовнішньополітичні відомства держав світу активно створюють мультимедійний контент, ведуть кампанії у соціальних мережах, застосовують інфографіку, подкасти, стріми тощо. Особливого значення набуває візуальний контент, який здатен викликати емоційну реакцію і швидко поширюється спільнотами.

Інструменти аналізу великих масивів даних дозволяють дипломатичним службам визначати цільові аудиторії, аналізувати реакції на меседжі, вимірювати ефективність кампаній. Завдяки алгоритмам машинного навчання можна прогнозувати суспільні настрої, адаптувати комунікацію в залежності від контекстів. Онлайн-курси, цифрові бібліотеки, віртуальні тури музеями, культурні фестивалі у цифровому форматі – все це також стало частиною сучасної публічної дипломатії.

Прикладом є Центр стратегічних комунікацій НАТО (StratCom COE), який досліджує, як саме цифрові кампанії впливають на сприйняття НАТО у країнах-партнерах. Аналогічно діє й Китай, який через аналітичні платформи оптимізує свої наративи в рамках концепції «м'якої сили».

Однак активне використання технологій у публічній дипломатії породжує і виклики: дезінформація, фейкові новини, маніпуляції алгоритмами. російські пропагандистські кампанії у соціальних мережах є яскравим прикладом використання цифрових інструментів не для побудови довіри, а для підриву єдності та небезпечного впливу на громадську думку. Саме тому сьогодні критично важливими є цифрова грамотність дипломатів, етичне використання технологій і формування механізмів протидії інформаційним атакам.

Висновки до розділу 1

Теоретична база для дослідження змін геополітичної мапи світу просто величезна. Для будь-якого вченого-міжнародника аналіз матеріалів, пов'язаних з цією темою, буде справжньою «чорною дірою» - захопливою та бездонною.

У цьому розділі було розглянуто ряд ключових найпопулярніших теоретичних геополітичних концепцій (Хартленд, Рімленд, Німецька школа Гаусгофера та Велика шахівниця Бжезінського), які намагались пояснити сам баланс сил та його зміни у світі, а також розгадати «залізні» шляхи контролю над ним.

Можна було побачити коротку історію змін полюсів геополітичного впливу від часів встановлення Вестфальської системи й до наших днів, зміну балансу сил та біполярність світу, а також відкрите питання стосовно майбутнього чинного міжнародного порядку, заснованого на правилах.

Також було розглянуто декілька важливих аналітичних методів дослідження геополітичних змін, таких як світ-системний аналіз, теорія гегемоністської стабільності, індекс м'якої/жорсткої сили та технології

публічної дипломатії, які продемонстрували, що не існує абсолютно бездоганних методів аналізу міжнародних відносин, через що необхідно використовувати різну їх комбінацію, намагаючись нівелювати їх недоліки.

У наступному розділі буде детально розглянуто те, як складається нова геополітична мапа світу та куди рухається міжнародна спільнота, а також те, яким є місце України в новій геополітичній реальності.

РОЗДІЛ 2. НОВА ГЕОПОЛІТИЧНА МАПА СВІТУ

2.1. російсько-українська війна та зміни міжнародного порядку

Перед розглядом того, як російське повномасштабне вторгнення в Україну змінило міжнародний порядок, треба поглянути на передумови початку цього жорстокого воєнного та геополітичного протистояння.

Насамперед треба не забувати той факт, що як російським політичним елітам, так і росіянам в цілому притаманний маніхейський тип мислення – поділ світу виключно на добро і зло, біле та чорне, які ведуть постійну та безкомпромісну боротьбу (Говорун, 2023). Відповідно, росіяни у цій парадигмі ототожнюють себе зі світлом, добром, у той час як решта світу (насамперед Захід) – це тьма, зло.

Такий тип мислення є фундаментом того, чому росіяни так люблять скрізь шукати собі ворогів та звинувачувати світ у підготовці чи бажанні нанести удар «отечеству». Також це є причиною, чому росіяни постійно порушують укладені домовленості, адже у процесі боротьби добра зі злом не можна йти на якісь

компроміси. Через усе це для росіян Україна опинилась на боці «зла», яке необхідно знищити, не йдучи на жодні компроміси з ним. Так було остаточно розірвано Мінські домовленості, так було знайдено привід для повномасштабної війни у вигляді «ворожих баз НАТО», «біолабораторій в Ізюмі» та решти тієї маячні, що лунала з вуст російських високопосадовців та пропагандистів.

Другою головною причиною такої «неадекватної геополітичної поведінки» росії є те, що вона продовжує намагатись стверджувати себе як могутня євразійська імперія (Бжезінський, 2022: 113-123). Це є наслідком її безуспішних спроб пройти через процеси політичної, економічної та соціальної модернізацій у 1990-2000-х роках та інтегруватись у Західний світ як його стратегічний партнер (Бжезінський, 2022: 123-150).

Отож, відмовившись від «однієї альтернативи» (описаної в минулому розділі), росія взяла добре перевірений століттями імперської політики та звичний для себе зовнішньополітичний курс на ствердження себе як євразійської імперії. Україна в цих планах займає головне місце, адже саме прямий контроль над її територією або наявність маріонеткового уряду дають змогу росії претендувати на статус саме «євразійської імперії», а не просто «азійської».

Небезпека статусу «азійської імперії» для росії полягає в тому, що на цей статус уже більш успішно та наполегливо претендує інший важливий актор міжнародних відносин – Китай. У цьому протистоянні за контроль над Центральною Азією, Далеким Сходом, та меншою мірою (станом на зараз) Південним Кавказом Москва не здатна витримати конкуренції з Пекіном, неминуче потрапляючи в політичну та економічну залежність від нього. Ці процеси ми можемо побачити вже сьогодні, адже кожний день українського опору та ізоляція росії на міжнародній арені послаблює кремлівський режим, підштовхуючи останнього до тіснішої співпраці з Китаєм для компенсування

втрат (Kantchev, 2024).

А ні лояльна та залежна Білорусь з її режимом Лукашенка, а ні намагання встановити дружні режими в Молдові та країнах Південного Кавказу не здатні компенсувати росії втрату України з її людськими та природними ресурсами, економічним та військово-промисловим потенціалом, географічним розташуванням (спільний кордон з європейськими країнами, вихід до Азовського та Чорного морів), а також не менш важливу річ – класичні імперські політико-культурні наративи про «трієдиний рускій народ» на чолі зі «старшим братом» та «святу ю руску ю державу».

Проваливши спроби ще в 2014 році розхитати українську державність гібридними методами та встановити свій контроль над Києвом, росія вирішила піти ва-банк, підготувавши війська та розпочавши повномасштабне вторгнення на світанку 24 лютого 2022 року.

Цим вторгненням росія кинула виклик самому існуванню України як держави та українців як нації (ментально та навіть фізично). У глобальному масштабі вона кинула виклик самому міжнародному порядку, заснованому на правилах, де домінуючу роль займала Західна цивілізація та її союзники (на кшталт Японії чи Південної Кореї) на чолі зі Сполученими Штатами. Мова йшла вже не про гібридні методи, не про спроби подати конфлікт як «громадянську війну», а про повноцінне, неприховане військове вторгнення з метою окупації країни та зміни кордонів – нечуване явище з часів кінця Другої світової. Утім, і сама війна виявилась найбільшою в Європі з часів воєнних авантур німецьких нацистів та їх союзників.

Україна змогла витримати удар завдяки неймовірній національній згуртованості перед обличчям російського вторгнення та успішному опору на фронті, примусивши росіян «загрузнути» на роки у цій кровопролитній війні. Також важливу роль у цьому відіграла й продовжує відігравати різного типу допомога (військова, економічна, політична і т.д.) з боку наших партнерів та

союзників: Європи, США, окремих країн Тихоокеанського регіону. Хоча, варто не забувати, що ця допомога на початку повномасштабної війни була недостатньою (частково навіть і зараз) для більш успішного відбиття російської агресії та недопущення ще більшої окупації українських територій.

Із затяжною війною масштабувались і її масштаби. Допоки росія витрачає абсолютну більшість своїх сил на ведення загарбницької війни в Україні, вона все більше втрачає свій геополітичний вплив в інших куточках світу через брак ресурсів та неможливість їх розподілення.

Візьмемо Південний Кавказ, де росія втратила свій багаторічний вплив на Вірменію та її політику. Сьогодні в цій країні чинний уряд Пашиняна робить кардинальний поворот на захід в пошуках кращого стратегічного партнера - ЄС. Також росія вже не може так зверхньо ставитись до Азербайджану, адже той вдало використав вікно можливостей, покращивши своє геополітичне становище та заручився додатковою підтримкою Туреччини. Єдине що, на превеликий жаль, з російських пазурів не вдалося витягнути Грузію, де перемога правлячої «Грузинської мрії» на парламентських виборах та нерішучість лідерів опозиції під час протестів призвели до того, що ця кавказька країна стане форпостом росії у її намаганнях проєктувати свій вплив на цей регіон та відновити втрачені позиції.

Якщо вже згадали Туреччину, то варто згадати й Близький Схід, а саме Сирію, де росіяни не змогли надати серйозної підтримки проасадівським силам у боротьбі з повстанськими угрупованнями, підтримуваними Анкарою. Із втратою Сирії росія більше не має можливості проєктувати свій вплив у регіоні, також вона втратила важливий логістичний хаб на шляху до своїх володінь в Африці, а майбутнє морської бази в Тартусі дуже туманне, що ставить під сумнів подальшу можливість проєктувати вплив у Східному Середземномор'ї.

Говорячи про Африку слід зауважити, що в Україні не має таких великих ресурсів боротися з військовими контингентами росії та дружніми до неї

режимами у різних африканських країнах, але це не заважає нам стримувати реалізацію московського проєкту, який умовно називається «Поясом вагнера» - наявність дружніх африканських країн від західного до східного узбережжя Африки, що надало б росії величезні сировинні бази та логістичні шляхи вивозу цієї продукції через Індійський та Атлантичний океани (Hermant, 2024).

На даний момент у росії ще немає лояльного африканського військового режиму з виходом до Атлантичного океану, тому залишались лише одні «ворота» - Судан. З цією країною росія активно розбудовувала стратегічно партнерство, зокрема передбачалося будівництво військової морської бази, що дало б змогу проєктувати вплив в Індійському океані та Червоному морі – стратегічно важливому регіоні для безпеки міжнародної торгівлі. Пару років тому росія підтримала місцевих лоялістів (Сили швидкого реагування) у їх невдалій спробі здійснити переворот. Невдалою спроба стала зокрема через допомогу української розвідки (Ян, 2023) законним збройним силам Судану, а зараз суданська армія успішно розгортає наступ на сили повстанців.

Саме героїчний та невтомний опір України російській агресії робить можливим руйнацію імперських проєктів росії в різних куточках світу та не дає змогу розгорнути повномасштабне вторгнення на інші європейські країни. Як зараз, так і по завершенню війни Україна повинна зберігати та розширювати свою роль «маяка та форпосту свободи» у Європі та світі загалом.

Такий глобальний масштаб вторгнення в Україну спонукав і саму росію шукати нових партнерів та союзників. Мова йде насамперед про Китай, Північну Корею та Іран, з якими москва налагодила стратегічне партнерство з питань дипломатії, військової допомоги, торгівлі та науково-технічного прогресу. Інтерес вище перелічених держав полягає в тому, що вони також прагнуть посунути Захід з позицій міжнародного лідерства та підірвати чинний міжнародний порядок. Китай же взагалі розглядає себе як нового майбутнього світового гегемона, що буде розглянуто більш детального в наступному

підрозділі роботи.

Розглядаючи Китай можна побачити, що він надає активну економічну, військово-технічну та політичну підтримку кремлю (Ramzy and Douglas, 2023). Пекін став чудовою альтернативою для росії в умовах західних економічних санкцій та міжнародної ізоляції (Talley and DeBarros, 2023).

Розрив традиційних ланцюгів постачання з країнами Заходу після запровадження санкцій змусив росію звернутись до Китаю як до альтернативного джерела ресурсів. У цьому партнерстві Пекін виступає не лише як торговий союзник, а й як джерело товарів подвійного призначення – мікросхем, машинного обладнання, транспортних засобів, інженерної техніки. Хоча формально Пекін не порушує міжнародні санкції, він постачає росії критично важливі компоненти, що дозволяють їй воєнно-промислому комплексу функціонувати в умовах обмежень.

Крім товарного обміну, важливим інструментом обходу санкцій стало поступове витіснення долара з двосторонньої торгівлі на користь юаня та рубля. Це дає росії змогу обійти західну фінансову систему, зокрема механізми контролю банківських переказів. Така фінансова децентралізація не лише ускладнює відстеження фінансових потоків, а й дозволяє кремлю отримувати прибутки для продовження військової агресії.

Загалом Китай, прагнучи уникати зараз прямої конфронтації з Заходом, обирає прагматичний підхід щодо підтримки росії, тим самим підриваючи глобальний порядок. У свою чергу така стратегія дає москві можливість триматися на плаву та частково адаптувати свою економіку до нових викликів як-от санкції чи нещодавні обвалення цін на нафту – основне джерело прибутків росії.

З початком повномасштабної війни політичну та дипломатичну підтримку росії почала надавати Північна Корея. З осені 2023 року Пхеньян почав

надавати москві вже військову підтримку у вигляді поставок артилерійських боєприпасів (КНДР відправила Росії ..., 2023), таким чином компенсуючи нездатність російського ВПК забезпечувати в необхідній кількості свою армію для продовження ведення бойових дій. Натомість режим Кімів почав отримувати економічні дивіденди від такої співпраці, а також зменшувати майже абсолютну геополітичну залежність від Китаю.

Ці зв'язки інтенсифікувались до рівня «стратегічного партнерства», що завершилось підписанням відповідного договору між росією та КНДР у червні 2024 року. У росію масово почали надходити ще більші партії озброєння: артилерійських снарядів, балістичних ракет, РСЗВ, а найголовніше – жива сила, регулярна армія Північної Кореї, чий контингент станом на зараз налічує близько 15000 людей (Yoon and Luxmoore, 2024). Вони дислоковані на фронті в Курській області, чим формально не вторгаються на територію іншої суверенної держави, а лише допомагають «стратегічному партнеру виконувати своє право на самозахист».

росія за таку щедру допомогу відплачує Північній Кореї розширенням економічного співробітництва з нею та наданням сучасних військових технологій (Козацький, 2023) (виробництво балістичних ракет, виведення супутників на орбіту, ядерні технології, виробництво наземної техніки та будівництво кораблів, промислове обладнання для військових заводів), а також надаючи можливість армії КНДР отримати реальний бойовий досвід ведення сучасної війни.

Схожа ситуація спостерігається й у відносинах росії та Ірану. За останні роки кремль та режим аятолл налагодили тісне політичне, економічне та військово-технічне співробітництво, що також завершилось укладанням договору про «всеосяжне стратегічне партнерство» у січні цього року (Д'яконов, 2025).

Зближення Ірану та росії має декілька вимірів. Передусім, мова йде про військово-технічну кооперацію. Іран постачає москві ударні БПЛА «Shahed-131» та «Shahed-136» (Mason and Holland, 2023), а також допоміг розгорнути їх виробництво на території самої росії. У відповідь москва надала Тегерану супутникові технології, а також сприяла розвитку іранської ракетної та ядерної програм.

Через санкційний тиск з боку Заходу росія шукає альтернативні маршрути постачання та методи обходу санкцій. У свою чергу Іран, маючи досвід тривалого існування в умовах міжнародної ізоляції, активно допомагає із цим кремлю. У 2022-2023 роках обидві країни підписали низку угод щодо розширення торгівлі та будівництва нових логістичних коридорів, включно з «Південним шляхом» через Каспійське море (Bayramli, 2025).

У підсумку до всього вищесказаного можна сказати, що російсько-українська повномасштабна війна дуже швидко перетворилась на щось більше, ніж просто спробу однієї держави нав'язати силою свою волю іншій. Ця війна – це лише один з багатьох, але найважливіший фронт геополітичного протистояння Заходу та його союзників-демократій з одного боку, що відстоюють збереження міжнародного порядку, заснованого на правилах, та новопосталої вісі автократій з іншого, які прагнуть переглянути чинну міжнародну систему на користь права сильного, замість сили права. Розв'язка цієї війни продемонструє те, чи буде рухатися й розвиватися далі чинний світовий порядок, чи від нього залишаться самі лиш руїни.

2.2. Роль США та Китаю як ключових геополітичних гравців

Як уже зазначалося раніше в цій роботі, після перемоги Сполучених Штатів у Другій світовій війні, занепаду Британської та Французької колоніальних імперій, а також розвалу радянського союзу Америка, з огляду на її політичний вплив у світі, центральне місце долара в міжнародній валютній системі та економічний розвиток загалом, потужні збройні сили, мережу

політичних, економічних та військових альянсів та партнерств, змогла посісти місце світового гегемона, оберігаючи міжнародний порядок, заснований на правилах.

Китай значну частину своєї сучасної історії після завершення Другої світової та Громадянської війн міг розраховувати хіба що на статус регіонального гегемона (Бжезінський, 2022: 191-217). Економічні експерименти маоїстів, слаборозвинута армія та флот, слабка позиція на міжнародній арені (певна ізоляція, погані відносини навіть із найближчими сусідами) не давала змогу Пекіну кинути виклик американському світовому пануванню. Утім, це не заважало китайським комуністам про неї мріяти.

Річ у тім, що незважаючи на чинний політичний режим у Китаї, місцеві політичні еліти та пересічні громадяни завжди чудово пам'ятали свою історію. Вони пам'ятають, що китайська цивілізація є однією з найдавніших у світі. Вони пам'ятають «століття приниження», коли модернізовані європейські країни, США та росія нав'язували Пекіну нерівноправні договори, заганняючи Китай в економічну відсталість та політичну нестабільність. Вони пам'ятають, що Китай – це «Піднебесна імперія», оточена виключно «варварами», які повинні підкорюватись волі вищої цивілізації.

Усе змінилося з приходом до влади Сі Цзіньпіна у 2013 році (Шот, 2025а). Посунувши колишнього генсека КПК Ху Цзіньтао, який сповідував принцип «мирного піднесення Китаю» та обережної конкуренції зі Штатами, Сі взяв курс на консолідацію влади, стрімку модернізацію країни та реалізацію «китайської мрії» - перетворення Китаю на заможну та сильну націю, яка займає провідне місце у світі.

Такі бажання, окрім сприйняття решти світу як «варварів», підкріплювалось фактичними можливостями Китаю: друга світова економіка, третя (хоча скоріше друга) армія світу включно з ядерним арсеналом, великий флот (котрий кількісно вже перевершує американський), мережа політичних та

економічних союзів і партнерств (БРІКС, ШОС, ініціатива «Один пояс, один шлях»). Для втілення у життя «мрії» залишилось тільки одне – повноцінно посунути позиції Вашингтону та Заходу в цілому на другорядні позиції й зруйнувати чинний міжнародний порядок, аби зайняти місце світового гегемона й створити власну, зручну для себе нову міжнародну систему.

Із початком російського повномасштабного вторгнення росії в Україну Китай зрозумів, що Захід на чолі зі США слабкі для того, аби надійно оберігати чинну міжнародну систему. Саме тому Пекін почав надавати активну підтримку москві, використовуючи останню в якості «проксі», щоб ще більше підірвати могутність Західної цивілізації. Також Китай взяв курс на укріплення зв'язків з іншими країнами, що прагнуть підірвати світові позиції Вашингтону та його союзників, як-от Іран, Північна Корея та різноманітні режими й хунти в країнах Глобального Півдня, сформувавши таким чином цілу вісь автократій – неформальний політичний, економічний та військово-технологічний союз держав, «ображених на світ».

Однією з головних проблем зовнішньої політики Китаю є питання Тайваню, який Пекін вважає своє провінцією, і з чим суто формально погоджується більша частина світу (так званий принцип «Одного Китаю»). Але чому КПК та особисто Сі Цзіньпіна так хвилює «бунтівний» острів? Є цілий ряд причин.

По-перше, Тайвань є привабливою ціллю для захоплення, враховуючи його економічний розвиток та величезну індустрію виробництва напівпровідників.

По-друге, Тайвань, як і острови в Південно-Східному морі, здатні значно розширити оперативний простір розгортання військово-морських сил НВАК, які, на відмінну від американських, не володіють такою розгалуженою морською інфраструктурою у Тихому океані та світі загалом.

По-третє, Тайвань разом з іншими союзниками Америки в регіоні (Південна Корея, Японія, Філіппіни) утворює зручний пояс стримування материкового Китаю.

По-четверте й найголовніше, саме існування незалежного Тайваню несе екзистенційну загрозу комуністичному режиму на материку. Існування «іншого» Китаю – економічно розвинутого, демократичного, і з верховенством права, в умовах майже повного міжнародного невизнання та постійної загрози з боку комуністів здатне легко підірвати віру простих громадян КНР у необхідність правління репресивного авторитарного режиму для забезпечення процвітання та стабільності, заганяючи легітимність КПК у залежність від показників економічного розвитку, що в умовах нинішньої кризи та торговельної війни зі Сполученими Штатами є питанням виживання режиму.

Саме тому перебіг російсько-української війни такий важливий для Тихоокеанського регіону. У випадку перемоги росії Китай відчує слабкість Заходу, полишить проведення регулярних військових навчань навколо острова та спробує захопити Тайвань – один з небагатьох «маяків» свободи та демократії у своєму регіоні. Окрім цього, це також розпалить його апетити щодо спірних островів у Південно-Східному морі.

Можемо зробити висновок, що Тайвань для КНР є тим самим, чим є Україна для росії – життєво необхідним елементом для забезпечення виживання та функціонування правлячого режиму. Саме тому Україна повинна полишити спроби «зазирнути Сі в очі» та інтенсифікувати свої відносини з Тайванем, який уже надає нам гуманітарну допомогу та політичну підтримку.

В умовах зростаючих амбіцій Китаю і його поплічників щодо руйнування міжнародного порядку та ліквідації американського світового лідерства перед Сполученими Штатами постало «просте» завдання – втримати свої позиції та не дати змогу вісі автократій замінити міжнародне право правом сильного.

«Простим» це завдання є з декількох причини: 1) воно самоочевидне в умовах сьогоденної міжнародної ситуації; 2) Вашингтону необхідно інтенсифікувати свої відносини з найближчими союзниками, а також заручитись підтримкою нових партнерів; 3) потрібно вчасно реагувати та рішуче карати порушників глобального миру та стабільності.

За каденції президента Джо Байдена США цілком усвідомлювали, яку небезпеку для світу несе новосформована вісь автократій та Китай зокрема. Саме тому Вашингтон намагався посилити зв'язки зі старими союзниками та заручитись підтримкою нових стратегічних партнерів.

Перш за все, Вашингтон активно сприяв тому, аби НАТО з політично-військового дискусійного клубу знову перетворилось на повноцінний військово-політичний альянс. США розширили свою військову присутність у країнах Східної Європи та Балтії як реакцію на розпочате російське вторгнення в Україну (Sabbagh, 2022). Вашингтон також підтримав розширення альянсу за рахунок вступу Швеції та Фінляндії, тим самим посиливши північний фланг НАТО та обороноздатність Європи в цілому. Таким чином, НАТО стало основним елементом стримування російських імперських амбіцій, а Західна цивілізація знову повернулася до трансатлантичної єдності.

У контексті цієї єдності, США налагодили активний діалог з ЄС, зупинивши тарифну війну попереднього (уже наступного) президента Трампа. Вашингтон та Брюссель заснували Торгову й Технологічну Раду (Trade and Technology Council) – форум для координації вирішення головних світових торговельних та технологічних проблем, а також поглиблення трансатлантичних економічних відносин на основі спільних політичних цінностей (EU-US Trade and ...).

Незважаючи на неоднозначну та не завжди рішучу політику Байдена щодо російсько-української війни, саме Сполучені Штати за його каденції стали головним українськими союзником, що надавав військову підтримку різного

спектру (озброєння, логістика, навчання, розвіддани тощо), економічну допомогу, лобіював вигідні нам рішення на міжнародному дипломатичному рівні, а також вводив жорсткі санкції проти Москви. Уся ця допомога суттєво посилила українську обороноспроможність (Мастерс та Мерроу, 2025).

З метою стримування експансіоністських прагнень Китаю та ефективного реагування на безпекові виклики в Індо-Тихоокеанському регіоні було сформовано ряд нових і оновлено старі структури, як-от QUAD (США-Японія-Індія-Австралія), AUKUS (США-Сполучене Королівство-Австралія), CDT (США-Японія-Південна Корея), IPEF (Індо-Тихоокеанська економічна структура). Усі вони направлені на інтенсифікацію союзницьких зв'язків з ключовими союзниками США в регіоні для посилення політичної, оборонно-технологічної та економічної співпраці в регіоні (Шот, 2025б).

Глобальний Південь також не оминув уваги адміністрації Байдена. У 2022 році у Вашингтоні пройшов Африканський саміт, на якому обговорювались питання інвестицій, політичної та безпекової підтримки країн Африки заради їхньої стабільності та мінімізації впливу Китаю та Росії на континенті (2022 U.S.-Africa Leaders Summit, 2022). На Близькому Сході Вашингтон продовжував курс на збереження давніх союзів з Ізраїлем та монархіями Аравійського півострова, а також надав їм підтримку через необхідність протистояти проксі-силам та самому Ірану (Magid, 2024).

Іншим важливим аспектом роботи в регіоні став проєкт India-Middle East-Europe Corridor (IMEC) – ініціювання створення стратегічного економічного та логістичного коридору з Індії через Близький Схід до Європи для обміну товарами й послугами між країнами Заходу та Глобального Півдня (India-Middle East-Europe Economic Corridor, 2025). Такий коридор, коли його створення закінчать, зміг би посилити вплив Заходу на Глобальному Півдні з одного боку, а з іншого – посилив би незалежність країн регіону від китайського

впливу та його ініціативи «Один пояс, один шлях». Також це б значно зблизило Індію (найбільшу демократію світу) та Захід в умовах необхідності протистояння автократіям на чолі з Китаєм – стратегічним ворогом Нью-Делі.

З приходом до влади Дональда Трампа надії на те, що республіканці збережуть та посилять зовнішньополітичний курс Байдена на боротьбу з автократіями та збереження міжнародного порядку, швидко минули. МАГА-адміністрація Трампа зі своїм підходом «America first» замість того, щоб зберігати й розвивати союзи та посилювати тиск на вісь автократій, швидко підірвала міжнародний статус Сполучених Штатів як світового гегемона та союзні зобов'язання, надані або оновлені за часів Байдена.

Замість справжнього рішучого лідера, якого потребував Вільний світ, Овальний кабінет зайняла безпринципна, аморальна та непослідовна людина-бізнесмен, чиє бачення зовнішньої політики ще наймогутнішої держави світу ґрунтується не на збереженні міжнародного миру та стабільності й відстоюванні демократичних цінностей, а на кількості укладених вигідних угод і дипломатичних реверансів з боку будь-кого, чи то очільник союзної демократії, чи то вождь ворожої автократії (Immelman and Griebie, 2020).

Трамп «увірвався» у свій другий президентський термін із скандальними заявами у дусі північнокорейської пропаганди: необхідність анексії Канади та Гренландії, бажання повернути контроль над Панамським каналом, ідея про анексію Сектору Гази для його відновлення та перетворення на близькосхідну «Рив'єру», заявами про «багатолітній грабунок Америки усіма кому не лінь» і ще багато чого (Quinn and Yilek, 2025). Не менш цікавими є й фактичні заходи адміністрації Трампа.

Чинна адміністрація Білого дому вбачає у Китаї свого найголовнішого конкурента та ворога, чия зовнішня політика направлена на підлив американської першості у світі (Hass, 2025). І це дійсно так, але проблема полягає в тому, що Вашингтон не бачить комплексної проблеми збереження

міжнародного порядку (Hooker, 2025). Вони не хочуть бачити вісі автократій та її «локомотиву» у вигляді Китаю, росії, Ірану та Північної Кореї, вірячи, що з усіма можливо домовитись та укласти угоду. Головне, протистояти Китаю.

Але навіть тут Вашингтон бере неадекватний курс. Замість посилення оборонних та економічних зв'язків з ключовими своїми союзниками в Тихоокеанському регіоні, такими як Японія, Південна Корея, Філіппіни, Тайвань та Австралія, Сполучені Штати ставлять під сумнів давні союзи та демонструють невпевненість у разі чого спільно протистояти китайській військовій загрозі (Neuman, 2025). Окрім того, за ініціативи Трампа США ввели жорсткі торгові мита на ключові галузі своїх головних союзників в регіоні, такі як сталь, автомобілі, напівпровідники, побутова техніка, частково сільгосппродукція тощо (Fact Sheet: President Trump ..., 2025).

Також подібні мита були введені проти Європи та Глобального Півдня. У першому випадку це лише підриває трансатлантичну єдність та підштовхує ЄС до посилення співпраці з Китаєм заради балансування, у другому – посилює економічний та політичний вплив Китаю на країни Глобального Півдня, головним чином через ініціативу «Один пояс, один шлях».

На Близькому Сході Вашингтон почав ігнорувати інтереси свого головного союзника в регіоні – Ізраїлю (Shih, 2025). Америка почала вести прямі переговори без участі Тель-Авіву з ХАМАС щодо врегулювання війни в Секторі Газа та звільнення насамперед заручників з американським громадянством. Подібна ситуація відбулась із єменськими хуситами з якими, після майже двомісячної операції з нанесення повітряних ударів, Вашингтон уклав угоду про ненапад на американські торгові судна, ігноруючи безпекові інтереси Ізраїлю та необхідність безпечного судноплавства у Червоному морі. Також США без попередніх консультацій з Ізраїлем вступив у переговори з Іраном щодо його ядерної програми, сподіваючись на мирне вирішення проблеми нерозповсюдження атомної зброї в теократичній автократії (Fauson

and Norman, 2025).

Окрім того, Білий дім значно скоротив або взагалі припинив надавати економічну та гуманітарну допомогу різним країнам. Також було зупинено фінансування програми Державного департаменту «USAID» (Trump slashes 90% of USAID ..., 2025) та агентств «Радіо Свобода», «Голос Америки», «Радіо Вільна Азія» тощо (Trump cuts off funding..., 2025), тим самим залишивши Вашингтон без головних інструментів застосування м'якої сили та лобіювання демократичних цінностей, тим самим ще більше підриваючи авторитет Сполучених Штатів як світового гегемона та лідера Вільного світу.

Також Трамп на чолі Америки зробив усе можливе для підриву трансатлантичної єдності, яку відновлював Байден (Bergmann, 2025). США скоротили свій контингент військ у Європі, обклали торговими митами ЄС та решту країн Європи, шантажували Україну «боргами» за вже надану та нову військову підтримку, почали просувати наративи про необхідність платити за американську безпекову допомогу, надану в рамках НАТО. Але найстрашнішим стало те, що Вашингтон без попереднього погодження з Києвом чи Брюсселем розпочав прямі переговори з Москвою щодо припинення війни, висувуючи тепер нам неадекватний мирний план зі здачею українських територій без гарантій безпеки зі свого боку.

Оглядаючи американо-китайське протистояння, особисто у мене виникає думка, що станом на зараз Пекін лідирує у цій гібридній війні з Заходом, успішно продовжуючи підривати глобальний мир і стабільність, міжнародний порядок правил та американську світову першість. Остання, як не дивно, поступово самоліквідується завдяки неадекватним діям адміністрації Трампа. В умовах, коли Вільний світ на чолі з Вашингтоном повинен об'єднуватись перед обличчям загрози руйнації міжнародного порядку, команда Трампа робить все можливе для підриву давніх союзницьких та партнерських зв'язків і зобов'язань, тим самим підриваючи американську гегемонію у світі.

2.3. Місце Європейського Союзу в новій геополітичній реальності

До початку повномасштабної російсько-української війни та формування вісі автократій з Китаю, росії, Північної Кореї та Ірану, Європейський Союз як об'єднання відігравав менш помітну роль на міжнародній арені, ніж зараз. Насамперед це було пов'язано з тим, що ЄС позиціонував себе насамперед як економічне об'єднання зі спільними політичними цінностями. Але світанок 24 лютого 2022 року змінив усталене уявлення європейців про їх континент як про куточок миру і стабільності.

російське вторгнення в Україну, подальша ескалація повномасштабної війни, отримання кремлем допомоги різного спектру від вищезгаданих країн і формування неформального альянсу автократій, що прагнуть зруйнувати міжнародний порядок та посунути з лідируючих позицій Західні демократії, поставили під велику загрозу мир і безпеку європейського континенту. Увесь цей комплекс проблем потребував від Брюсселя та національних столиць країн-членів перегляду підходу європейської дипломатії до зовнішньої політики у бік взяття на себе більшої відповідальності за власну та світову безпеку і стабільність.

Незважаючи на нерішучість європейських урядів щодо підтримки України на початковому етапі, зрештою саме ЄС, національні уряди країн-членів та держави поза блоку стали головними союзниками та стратегічними партнерами Києва. З 2022 року й до сьогодні Брюссель та партнери наклали на росію 17 пакетів жорстких санкцій у сфері фінансів, енергетики, транспорту, цивільних та військових технологій тощо (Verhelst, 2025). Також на рівні самого ЄС та у співпраці з країнами G7 було затверджено програми надання Києву траншів (Європарламент затвердив ..., 2024) та кредитів (Fossum, 2024), які будуть фінансуватись та погашатись за рахунок доходів із заморожених російських активів.

Україна в свою чергу отримала та продовжує отримувати значну

військову, фінансову та гуманітарну допомогу на десятки мільярдів євро, а українські біженці знайшли надійний притулок та захист у країнах Європи. Особливо важливими у питанні підтримки стали Європейський Фонд Миру (European Peace Facility (EPF), 2024) та фонд «Ukraine Facility» (The Ukraine Facility, 2024), через які сумарно до 2027 року Брюссель надасть нашій державі макрофінансової підтримки та озброєння на загальну суму трохи більше 60 мільярдів євро.

Також ЄС став надійним союзником України в умовах фактичного політичного протистояння зі США, які з приходом до влади Трампа взяли курс на підриг давніх союзницьких та партнерських зв'язків з Брюсселем та Києвом (Трамп розбудив Європу ..., 2025). Щодо війни росії проти України, то Вашингтон теж не надто зацікавлений в дійсно справедливому і тривалому мирі.

Однією з головних проблем для ЄС була енергетична залежність від російських енергоресурсів. У 2021 році частка російського газу в структурі імпорту ЄС сягала близько 40%, нафти – близько 25%, і вугілля – близько 50% (EU imports of energy products ..., 2025). Ці енергоресурси активно використовувались кремлем не тільки з метою наповнення свого бюджету та подальшого фінансування воєнної машини, а також як інструмент геополітичного тиску на європейські столиці. З початком російського вторгнення Брюссель остаточно це зрозумів та взяв курс на повну відмову від російських енергоносіїв та диверсифікацію їх джерел.

Так у травні 2022 року Європейська Комісія розробила план REPowerEU (REPowerEU, 2022), метою якого є повна відмова від енергоносіїв з росії до 2027 року, значне збільшення фінансування «зеленої» енергетики та програм з енергоефективності. Також ЄС уклав нові довгострокові контракти на постачання СПГ зі США, Катару, Норвегії, Азербайджану і т.д., а на росію було накладено ембарго на морські постачання російської нафти (Russia's

aggression..., 2022).

Такі заходи сприяли значному зниженню цін на російські енергоресурси, що болюче вдарило по доходах Москви, які вона використовує для ведення війни. Але найголовніше те, що Європа позбавила Росію її давнього інструменту геополітичного впливу на себе.

Ще одним важливим кроком для підвищення європейської геополітичної суб'єктності стало історичне розширення фінансування оборонного сектору. Однією з головних передумов для цього став звіт голови Європейського Центробанку Маріо Драгі у вересні 2024 року (Betbeze, 2024). У цьому звіті відомий європейський бюрократ наголошував, що якщо ЄС як структура прагне відігравати значну роль як геополітичний суб'єкт на міжнародній арені та забезпечити власну безпеку, то необхідно відходити від давніх засад переважно економічної інтеграції та роздутої соціальної політики.

У березні 2025 року Європейська Комісія запропонувала ініціативу «Readiness 2030» (White Paper for European Defence ..., 2025), яка має на меті підвищити обороноздатність Союзу та країн-партнерів (Україна, Великобританія, Туреччина тощо). Ця програма передбачає використання 800 мільярдів євро для модернізації та зміцнення оборонного сектору країн Європи до 2030 року.

650 мільярдів з цієї суми – це загальний розширений ліміт державного боргу країн-членів для бюджетних витрат на оборону. Ще 150 мільярдів будуть надані Брюсселем у вигляді пільгових кредитів не тільки для членів ЄС, а й для стратегічних партнерів (насамперед Україні) для розвитку ВПК та розробки спільних оборонних проєктів.

Як уже зазначалось, програма націлена на підвищення європейської обороноспроможності шляхом нарощення виробництва військової продукції різної номенклатури, створення умов для спільних закупівель та координації

зусиль між країнами-членами ЄС і партнерами поза блоку, а також подальшої військової підтримки України шляхом інвестицій в український ВПК та передачі нової виготовленої зброї.

У той же час, в умовах значної залежності Європи від американського ВПК та непостійної і непередбачуваної позиції Вашингтону щодо свого найважливішого союзника, ця програма націлена на зменшення політичної й безпекової залежності ЄС від свого союзника по той бік Атлантики.

Окрім цього, Драгі у своєму звіті наголошував на інших важливих проблемах, що стоять перед ЄС: брак інвестицій в стратегічні галузі на кшталт напівпровідників, біотехнологій, штучного інтелекту, оборонних технологій; висока вартість електроенергії; фрагментарність внутрішнього ринку через наявність торгових бар'єрів між країнами-членами у сфері фінансів, цифрових послуг, енергетики тощо; демографічна криза і нестача кваліфікованої робочої сили; залежність від імпорту критичних ресурсів та технологій; вливання величезних коштів у різноманітні соціальні програми; найголовніше – необхідність політичної єдності та проведення структурних реформ для подолання вищеперелічених проблем.

Також Брюссель зробив важливий крок для подальшого розширення блоку та забезпечення європейської стабільності та політичної єдності. У 2022 році Європейська Комісія надала статус кандидата на вступ у ЄС Україні, Молдові та Боснії і Герцеговині – країнам, які найбільше страждають від військової (у випадку України) та гібридної агресії з боку росії з метою дестабілізації Європейського континенту (Liboreiro, 2022).

Загалом Європейський Союз за останні роки зробив значний прогрес у процесі власного переходу від переважно економічного об'єднання, залежного в питаннях безпеки від Сполучених Штатів, до самостійної геополітичної потуги, що взяла курс на підвищення власної обороноспроможності, вирішення ключових проблем у сферах економіки, соціальної політики, технологій та

енергетики, а також реформування блоку як єдиної та ефективної політичної структури. Утім, все ще наявність цілого ряду структурних проблем перешкоджають блоку зайняти більш впевнену позицію на міжнародній арені.

Тим не менш, перехід ЄС до ідей «стратегічної автономії» вже відбувається, незважаючи на внутрішні проблеми й протиріччя та протидію з боку США. Це є надзвичайно важливим процесом в умовах необхідності Вільному світу об'єднуватись та спільно протистояти намаганням Вісі зла підірвати глобальний мир і безпеку та знищити міжнародний порядок, заснований на правилах.

2.4. Вплив Глобального Півдня на формування нового міжнародного порядку

Під «Глобальним Півднем» розуміється сукупність країн Латинської Америки, Карибського басейну, Африки, Близького Сходу, Азії та Океанії, які більшу частину своєї історії виконували другорядні ролі на міжнародній арені через брак ресурсів та відсутність доступу до механізмів впливу на світову політику. Утім, у наші дні ця ситуація кардинально змінюється.

російсько-Українська війна, зростаючі амбіції Китаю у Східній Азії та світі, намагання режиму аятолл в Ірані вибудувати мережу власних проксі-сил на Близькому Сході, подальша мілітаризація Північної Кореї – усі ці безпекові виклики стали справжнім ударом для чинної міжнародної системи та позиціям Заходу в ній. Постанови блоків «Вільного світу» та «вісі зла» й розгортання боротьби між ними за збереження або знищення ліберального міжнародного порядку стало серйозним політичним та безпековим викликом для країн Глобального Півдня.

Особливу увагу привертає посилення геополітичної суб'єктності країн групи. Прикладом є роль Бразилії, Індії, Індонезії, Мексики, ПАР та Саудівської Аравії у форматах G20 та BRICS. Останнє об'єднання у 2024 році було

розширено – до нього долучилися Іран, Єгипет, Ефіопія та ОАЕ, що свідчить про зростаючу привабливість альтернативної глобальної платформи для країн, незадоволених домінуванням Заходу. BRICS у цілому позиціонує себе як альтернатива та глобальному пануванню країн «Великої Півночі». Також Глобальний Південь демонструє дедалі більшу загальну злагодженість у рамках ООН, де платформи на кшталт G77+Китай дозволяють координувати позиції країн з різних політичних, безпекових, економічних, кліматичних тощо питань (About the Group of 77).

Зростання значущості країн Глобального Півдня супроводжується зміною у сприйнятті глобальної влади. Якщо ще наприкінці XX століття міжнародний порядок вибудовувався довкола ліберально-демократичної ієрархії з домінуванням Заходу та його інституцій (СОТ, Світовий банк, МВФ), то сьогодні дедалі більше держав ставлять під сумнів легітимність цих структур. Часто ці інститути сприймаються як інструменти примусу, які просувають інтереси Заходу під виглядом універсальних цінностей. Саме тому в наші дні серед країн Глобального Півдня зростає інтерес до формування нових, альтернативних інституцій глобального управління, у яких вони матимуть більше впливу.

Глобальний Південь відіграє особливу роль в умовах геополітичного протистояння між блоками «Вільного світу» та «вісі автократій» за поширення свого впливу у світі та збереження/руйнацію чинного міжнародного порядку.

Китай завдяки своїй ініціативі «Один пояс, один шлях» уже інвестував сотні мільярдів доларів у різноманітні великі інфраструктурні проєкти в країнах Азії, Африки (McBride, Berman and Chatzky, 2023), Близького Сходу, Карибського Басейну, Латинської Америки (Roy, 2025) та навіть у Європі. Сьогодні понад 150 країн уже є учасниками цієї програми. Пекін використовує цю платформу як інструмент геополітичної та гео економічної експансії, зокрема через створення мережі політично лояльних та економічно залежних країн.

Також Китай активізував свою роль у міжнародних інституціях, просуваючи концепцію «спільної безпеки», економічної взаємодії без ідеологічних передумов та невтручання у внутрішні справи (Thibaut, 2022). Таке просування ідей відсутності необхідності для держав мати демократичну політичну систему, дотримуватись прав людини, проводити реформи і т.д. користується успіхом серед країн Глобального Півдня, які в більшості своїй не посідають високих сходінок в рейтингах, що оцінюють рівень демократії (Democracy Index).

Поширення китайського впливу має й інформаційно-ціннісне забарвлення: Пекін позиціонує себе як захисника прав країн, що розвиваються, від західного неоколоніалізму, санкцій та втручання у внутрішню політику. Ця риторика знаходить відгук серед урядів і суспільств зі свіжою пам'яттю про часи західної колоніальної експансії. Крім того, Китай є ключовим гравцем на ринках критичних ресурсів (Станішевський, 2023), особливо літію, міді, нікелю та кобальту, що дозволяє йому закріплювати свої позиції в країнах Глобального Півдня через стратегію «інвестиції в обмін на ресурси».

У свою чергу росія, володіючи значно меншими ресурсами та інструментами впливу у порівнянні з Китаєм, також активно поширює свій політичний та інформаційний вплив у країнах групи. Африканський континент у цьому є ключовим: у країнах на кшталт Малі, Буркіна-Фасо, Нігер, Судан росія намагається зберігати й посилювати військову присутність через ПВК, пропонує захист проти «західного втручання» та надає політичну й економічну допомогу авторитарним режимам і хунтам (Mapping a Surge of Disinformation in Africa, 2024).

У Латинській Америці Москва традиційно підтримує ліві авторитарні уряди, зокрема у Венесуелі, Нікарагуа та на Кубі, намагаючись зберегти зони впливу ще з часів Холодної війни (Berg, 2024). У сфері безпеки росія пропонує альтернативу західним програмам реформ та продає озброєння. Вона також

надає підтримку в галузі кібербезпеки, електронного урядування, виборчих технологій – усе те, чим латиноамериканські автократії послуговується у якості інструментів внутрішнього контролю. Окрім того, кремль займається поширенням своєї пропаганди, просуваючи антизахідні й антиколоніальні наративи через RT Spanish та Sputnik Mundo (Jütten and Sabbati, 2024).

Захід у відповідь активізував свої зусилля у сфері глобального партнерства. У 2021 році країни G7 запустили Ініціативу партнерства заради глобальної інфраструктури та інвестицій (PGII), яка покликана стати альтернативою «Одного поясу..» (Factsheet on the G7 Partnership for Global Infrastructure..., 2024). Зі свого боку ЄС просуває схожу стратегічну платформу Global Gateway – механізм, орієнтований на інвестиції в інфраструктуру, цифровізацію та сталий розвиток у країнах Глобального Півдня (Global Gateway, 2023). Утім, на жаль, темпи реалізації цих ініціатив залишаються повільними у порівнянні з китайською програмою. Також багатьом країнам Заходу бракує інструментів залучення довгострокового фінансування через внутрішні бюрократичні обмеження і залежність від «електоральних циклів».

Країни Глобального Півдня дедалі частіше демонструють стратегічну автономію у зовнішній політиці. Зокрема, Індія продовжує балансувати на тонкій грані між співпрацею із Заходом у сферах безпеки й торгівлі (у рамках QUAD та IMEC) і збереженням відносин із росією та Китаєм на двосторонньому рівні та в межах BRICS (Donald, 2024).

А ось Бразилія за часів президента Луїс да Сільви перетворилась на стратегічного партнера вісі автократій, просуваючи політичні плани та наративи («мирний» план Пекіна та Бразилії, пропагування ідей «багатополярності», відвідини президентом да Сільвою урочистих та політичних заходів у москві і т.д.) на двосторонньому рівні (Waisbich, 2024) та в межах групи БРІКС (Berg and Baena, 2023). Також Бразилія активно залучає китайські інвестиції та кредити для розбудови своєї інфраструктури, зокрема для потенційного

будівництва великої залізниці від свого атлантичного узбережжя через Амазонські ліси до порту Чанкайо у Перу – іншого великого китайського проєкту (один з найбільших портів Латинської Америки) (Brazil, China discuss railway..., 2025).

Не менш важливою є вимога Глобального Півдня реформувати систему глобального управління. Країни групи вимагають розширення постійного членства в Раді Безпеки ООН (Ovigwe, Ryder and Lwere, 2024), де нині відсутні представники Африки, Латинської Америки та Південної Азії. Також актуальним є питання перегляду квот у МВФ і Світовому банку, де зберігається великий вплив країн Заходу (Bouissou, 2024).

В умовах зміни глобальних центрів геополітичного впливу Глобальний Південь не лише реагує на зовнішні імпульси, але й активно сам ініціює політичні та економічні процеси, що сприяють формуванню нових форм співробітництва. Зокрема, країни групи дедалі частіше відмовляються від орієнтації на одного великого геополітичного актора та вдаються до політики багатовекторності. Це дозволяє їм маневрувати між інтересами Заходу та Китаю, а також інших акторів.

Наслідком цього є створення альтернативних систем взаємодії та співпраці регіонального і глобального характеру. Наприклад, зростає значення валютно-фінансової незалежності: деякі країни почали експериментувати з міждержавними розрахунками у національних валютах (Kalra, 2024) або створенням регіональних платіжних систем (Han and Abdi, 2025). Також активізується співпраця у сфері нових технологій, продовольчої безпеки, енергетики та цифрової інфраструктури.

Усе це свідчить про те, що Глобальний Південь стає не просто ареною боротьби за вплив блоків демократій та автократій, а самостійним співтворцем нової геополітичної мапи світу.

Висновки до розділу 2

російсько-українська війна докорінно змінила світову систему. Своєю агресією кремль вирішив кинути виклик не тільки Україні як суверенній державі, а й чинному міжнародному порядку, заснованому на правилах. москва бажає не тільки встановлення абсолютного контролю над Україною для ствердження себе як «євразійської імперії», а й узаконення права сили в міжнародній системі.

Мрія про панування «права сильного» майорить перед очами не тільки російської, а й китайської, іранської та північнокорейської політичних еліт. Вони прагнуть посунути Захід з лідируючих позицій у світі, адже саме в ньому вбачають головну перепону для реалізації своїх політичних проєктів. І якщо у блоці автократій спостерігається відносна єдність щодо мотивів, цілей та заходів, то у демократичному таборі є досить багато розбіжностей.

США за каденції Байдена активно відновлювали старі та налагоджували нові зв'язки й контакти з головними своїми союзниками та партнерами в Північній Атлантиці та Індо-Тихоокеанському регіоні, спонукаючи вільні країни об'єднуватись перед спільною загрозою. Але другий термін Трампа приніс лише розпач щодо Вашингтону як лідера вільного світу, адже новий (старий) президент взяв курс на підрив давніх і нових союзницьких та партнерських зв'язків Америки з країнами світу.

Також цікаво було проаналізувати те, як сучасні виклики життєздатності міжнародного порядку правил вплинули на пошуки власної геополітичної суб'єктності серед ЄС як єдиного політичного й безпекового цілого та країн Глобального Півдня.

ВИСНОВКИ

На початку цієї роботи я обумовлював актуальність теми тим, що наш світ змінився. І це дійсно так. Ми більше не живемо в примарних ілюзіях (принаймні, частина з нас) «кінця історії», де все, що буде нас турбувати, це темпи економічного зростання, технологічні інновації та новини про громадянську війну або сплеск якої-небудь епідемії десь у failed state'і посеред Африки чи Азії. Міжнародний порядок, заснований на правилах, який міг би забезпечити таке «утопічне» життя світової спільноти буквально стоїть над прірвою, і винною у цьому, як це не дивно, є росія.

російське повномасштабне вторгнення в Україну стало вкрай небезпечним прецедентом для міжнародної політики. Уперше з кінця Другої світової війни

один з головних акторів міжнародної арени відмовився від принципу «неперегляду кордону» на основі власних історичних наративів. Це не «маленька» війна африканських військових хунт за джерела корисних копалин, це не війна терористичних організацій-держав проти «сіоністського режиму», це – прямий виклик чинному міжнародному порядку, де домінують країни Заходу та їх «близьке зарубіжжя» (типу Японії, Південної Кореї чи Ізраїлю).

Цей виклик надихнув й інші країни, такі як Китай, Іран, Північну Корею, і меншою мірою менших «братів»-режимів вищеперелічених країн: Венесуелу, Білорусь, М'янму, Кубу тощо. Усіх ці держави разом з росією об'єднує одне – всі вони є автократіями, чиї принципи (хоча, скоріше їх відсутність) не вписуються в «західний» міжнародний порядок правил. Саме тому вони прагнуть замінити чинну систему сили права на право сильного, аби й надалі безперешкодно реалізовувати свої геополітичні проєкти.

У цих намаганнях зруйнувати міжнародний порядок російсько-українська повномасштабна війна стала основним фронтом за збереження «чудового старого світу». По-сумісництву, вона стала каталізатором виокремлення нових політичних блоків на міжнародній арені – умовно «консервативного» (демократії Заходу та їх головні союзники) та «ревізіоністського» (вісь автократій Сходу з Росії, Китаю, Ірану та КНДР та їхніх сателітів). Із умовної назви стає зрозуміло, що перший блок відстоює збереження чинного міжнародного порядку, заснованого на правилах, а другий – за його руйнацію та закріплення права сильного в міжнародній політиці.

У контексті цієї боротьби простежується одна дуже погана тенденція. Якщо у блоці ревізіоністів-автократій можна побачити відносну єдність у їх намаганнях підірвати могутність Заходу та авторитет міжнародного права, то у блоці консерваторів-демократій спостерігається розкол.

За каденції Джо Байдена (при всій його неоднозначності та частій нерішучості) США відновлювали трансатлантичну єдність з Європою,

посилювали старі союзниці зв'язки й укладали нові з різними державами світу, аби забезпечити гідну відсіч посяганням вісі автократій на зміну чинної світової системи. Вашингтон поправу можна було називати лідером Вільного світу. Але все кардинально змінилося у січні цього року

З приходом до влади Дональда Трампа – цинічної, безпринципової та корисливої людини-бізнесмена, Вашингтон упевнено взяв курс на самостійну ліквідацію своєї світової першості та демократичного лідерства. Зараз США свідомо роблять усе можливе, аби підірвати авторитет, старі й новоспечені союзницькі зв'язки й договори на міжнародній арені, і все це в умовах, коли Вільному світу як ніколи необхідно об'єднуватись перед загрозою росії, Китаю та решти «ображених на світ».

З таким «союзником» по той бік Атлантики перед Європою стоїть серйозне питання: чи готова вона взяти на себе відповідальність нести уже не просто трансатлантичне, а транскеанічне/трансдемократичне лідерство без серйозної залученості Вашингтону? Чи готова вона об'єднати решту демократій світу в боротьбі проти вісі автократій за недопущення остаточної руйнації ліберального світопорядку?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бжезінський, З. Велика шахівниця. Пер. з англ. О. Фешовця. Харків: Вид-во «Ранок»: «Фабула», 2022. 288 с.
2. Бжезінський, З. Вибір: світове панування чи світове лідерство. Пер. з англ. А. Іщенко. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 203с.
3. Вегеш І.М. Карл Гаусгофер: штрихи до портрета геополітика. *Ужгородський національний університет*. 2020. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/39669/1/25.pdf>
4. Герасіна Л.М. Історико-політична еволюція міжнародних систем: сутність, закономірності, типи. *Вісник Національного університету*

- «Юридична академія імені Ярослава Мудрого». 2016. Т.29, №2. С. 80–92.
URL:
https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14583/1/Gerasina_80-94.pdf
5. Говорун К. «Російський світ» як об'єкт схоластичного аналізу. *Verbum*.
URL:
<https://www.verbum.com.ua/09/2023/time-of-maturity/a-bit-of-scholastic-analysis/> (дата звернення: 04.05.2025).
6. Д'яконов І. Росія та Іран підписали Угоду про всеосяжне стратегічне партнерство – ISW. *Українська Правда*. URL:
<https://www.pravda.com.ua/news/2025/01/18/7494179/> (дата звернення: 05.05.2025).
7. Європарламент затвердив 35 мільярдів євро для України за рахунок заморожених активів РФ. *Радіо Свобода*. URL:
https://www.radiosvoboda.org/a/news-europarlament-35-mlrd-euro-ukrajina-zamorozheni-aktyvy-rf/33167892.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 15.05.2025).
8. КНДР відправила Росії понад мільйон артилерійських снарядів – розвідка Південної Кореї. *Радіо Свобода*. URL:
<https://www.radiosvoboda.org/a/news-kndr-rosia-boeprypasy/32665832.html> (дата звернення: 05.05.2025).
9. Козацький С. КНДР в обмін на солдатів отримує від Росії гроші та ядерні технології. *Militarnyi*. URL:
<https://militarnyi.com/uk/news/kndr-v-obmin-na-soldativ-otrymuje-vid-rosiyi-groshi-ta-yaderni-tehnologiyi-budanov/> (дата звернення: 05.05.2025).
10. Кононенко С. Міжнародні відносини та їх системи. *Інститут всесвітньої історії НАН України*. 2013. URL:
https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/kononenko_mizhnarodny.pdf
11. Павлюх М., Кушней С. Публічна дипломатія як тренд у сучасних політичних відносинах: процеси трансформації. *Національний*

- університет «Львівська політехніка». 2023. URL: <https://journals.donnu.edu.ua/index.php/pl/article/view/13526>
12. Панчук А. Біполяризація світової політики в епоху Холодної війни та її трансформація на сучасному етапі (Дипломна робота). *Львівський національний університет імені Івана Франка*. 2022. URL: https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/01/Panchuk-Anatoliy_Dyplo m.pdf
 13. Станішевський М. США і союзники лише на старті унезалежнення від критичних матеріалів з Китаю. *Аналітичний центр ADASTRA*. URL: <https://adastra.org.ua/blog/ssha-i-soyuzniki-lishe-na-starti-unezalezhnennya-vi d-kitayu> (дата звернення: 08.05.2025).
 14. Трамп розбудив Європу: лідери ЄС посилюють підтримку України та вимагають справедливого завершення війни. *FREEДОМ*. URL: <https://uatv.ua/uk/tramp-rozbudyv-yevropu-lidery-yes-posylyuyut-pidtrymku-u krayiny-ta-vymagayut-spravedlyvogo-zavershennya-vijny/> (дата звернення: 14.05.2025).
 15. Шепелев М.А. Концепції гегемонії у сучасній геополітичній науці. *ГРАНІ*. 2013. Т.100, № 8. С. 71–76. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/953/968>
 16. Шот Я. «Китайська Мрія»: Чого хоче Сі Цзіньпін? *Аналітичний центр ADASTRA*. URL: https://adastra.org.ua/blog/kitajska-mriya-chogo-hoche-si-czinpin_1 (дата звернення: 07.05.2025).
 17. Шот Я. Make Japan Nervous Again. Як Токіо реагує на обрання 47-го президента Сполучених Штатів? *Аналітичний центр ADASTRA*. URL: <https://adastra.org.ua/blog/make-japan-nervous-again-yak-tokio-reaguye-na-ob rannya-47-go-prezidenta-spoluchenih-shtativ> (дата звернення: 07.05.2025).
 18. Шумський І.К. Вестфальська система як виток новомодерної системи міжнародних відносин. *Полтавський університет економіки і торгівлі*. 2020. URL: <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v23/12.pdf>

19. Ян О. З'явилися відеопідтвердження присутності українських військових в Судані. *Militarnyi*. URL: https://militarnyi.com/uk/news/z-yavylys-novi-pidтверdzhennya-prysutnosti-ukrayinskyh-vijskovykh-v-sudani-1/#google_vignette (дата звернення: 03.05.2025).
20. 2022 U.S.-Africa Leaders Summit 2022. *U.S. DEPARTMENT of STATE*. URL: <https://2021-2025.state.gov/2022-africa-summit/> (дата звернення: 10.05.2025).
21. About the Group of 77. *The Group of 77 at the United Nations*. URL: <https://www.g77.org/doc/index.html> (дата звернення: 22.05.2025).
22. Alt J.E., Calvert R.L., Humes B.D. Reputation and Hegemonic Stability: A Game-Theoretic Analysis. *The American Political Science Review*. 1988. Т.82, №2. С. 445–466. URL: <https://doi.org/10.2307/1957395>
23. Bayramli N. Iran, Russia Sign Roadmap for Completing Transport Corridor. *Caspian News*. URL: https://caspiannews.com/news-detail/iran-russia-sign-roadmap-for-completing-transport-corridor-2025-2-21-0/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 05.05.2025).
24. Berg R.C., Baena C. The Great Balancing Act: Lula in China and the Future of U.S.–Brazil Relations. *CSIS*. URL: <https://www.csis.org/analysis/great-balancing-act-lula-china-and-future-us-brazil-relations> (дата звернення: 23.05.2025).
25. Bergmann M. The Transatlantic Alliance in the Age of Trump: The Coming Collisions. *CSIS*. URL: https://www.csis.org/analysis/transatlantic-alliance-age-trump-coming-collision?sutm_source=chatgpt.com (дата звернення: 09.05.2025).
26. Betbeze J.-P. Draghi Report: as strategic a guide as it is diplomatic for Europe. *Fondation Robert Schuman*. URL:

- <https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/767-draghi-report-as-strategic-a-guide-as-it-is-diplomatic-for-europe> (дата звернення: 15.05.2025).
27. Bouissou J. Les pays du Sud appellent à une réforme du FMI et de la Banque mondiale, quatre-vingts ans après leur création. *Le Monde*. URL: https://www.lemonde.fr/economie/article/2024/07/23/les-pays-du-sud-appellent-a-une-reforme-du-fmi-et-de-la-banque-mondiale-quatre-vingts-ans-apres-leur-creation_6256011_3234.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 23.05.2025).
28. Brazil, China discuss railway from Peruvian port to Brazil. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/world/brazil-china-discuss-railway-peruvian-port-brazil-territory-2025-05-09/> (дата звернення: 23.05.2025).
29. Democracy Index. *Our World in Data*. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/democracy-index-eiu?tab=chart&country=~UKR> (дата звернення: 23.05.2025).
30. Donald D. India Between Superpowers: Strategic Autonomy in the Shadow of a Pacific Conflict. *Council on Foreign Relations*. URL: https://www.cfr.org/blog/india-between-superpowers-strategic-autonomy-shadow-pacific-conflict?utm_source=chatgpt.com+ (дата звернення: 24.05.2025).
31. European Peace Facility (EPF). *An official website of the European Union*. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-peace-facility-epf_en (дата звернення: 15.05.2025).
32. EU imports of energy products – latest developments. *An official website of the European Union*. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_imports_of_energy_products_-_latest_developments (дата звернення: 16.05.2025).
33. EU-US Trade and Technology Council. *An official website of the European Union*. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/eu-us-trade-and-technology-council_en (дата звернення: 09.05.2025).

34. Fact Sheet: President Donald J. Trump Restores Section 232 Tariffs. *The White House*. URL: <https://www.whitehouse.gov/fact-sheets/2025/02/fact-sheet-president-donald-j-trump-restores-section-232-tariffs/> (дата звернення: 11.05.2025).
35. Factsheet on the G7 Partnership for Global Infrastructure and Investment (PGII). *G7 Information Centre*. URL: <https://www.g7.utoronto.ca/dev/2024-annex-i-gpii.html> (дата звернення: 24.05.2025).
36. Faucon B., Norman, L. U.S. 'Encouraged' by Latest Iran Nuclear Talks. *The Wall Street Journal*. URL: https://www.wsj.com/world/middle-east/u-s-iran-nuclear-talks-hit-halfway-mark-with-major-hurdles-to-clear-ae6e7a38?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 11.05.2025).
37. Fossum S. US and G7 allies moving forward with \$50 billion loan package to Ukraine, including \$20 billion from the US backed by frozen Russian assets. *CNN*. URL: <https://edition.cnn.com/2024/10/23/politics/us-g7-ukraine-loan-package/index.html> (дата звернення: 15.05.2025).
38. Global Gateway. *An official website of the European Union*. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/stronger-europe-world/global-gateway_en (дата звернення: 24.05.2025).
39. Han B., Abdi R. Enhancing Regional Payment Connectivity Across ASEAN+3 Economies. *AMRO*. URL: https://amro-asia.org/enhancing-regional-payment-connectivity-across-asean3-economies?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 25.05.2025).
40. Hass R. Can Trump seize the moment on China? *Brookings Institution*. URL: <https://www.brookings.edu/articles/can-trump-seize-the-moment-on-china/> (дата звернення 10.05.2025).
41. Hermant N. Russia's Africa Corps marches in to replace Wagner group in the continent's coup belt. *Australian Broadcasting Corporation*. URL:

- <https://www.abc.net.au/news/2024-02-08/africa-wagner-group-replaced-kremlin-africa-corp-putin-prigozhin/103438818> (дата звернення: 24.05.2025).
42. Hooker R.D. Is China or Russia the bigger threat to the United States? There's a clear answer. *Atlantic Council*. URL: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/is-china-or-russia-the-bigger-threat-to-the-united-states-theres-a-clear-answer/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 10.05.2025).
43. Immelman A., Griebie A.M. The personality profile and leadership style of U.S. president Donald J. Trump in office. *College of Saint Benedict and Saint John's University*. 2020. URL: http://digitalcommons.csbsju.edu/psychology_pubs/129/
44. India-Middle East-Europe Economic Corridor. *India's World Magazine*. URL: <https://indiasworld.in/the-india-middle-east-europe-economic-corridor/> (дата звернення: 10.05.2025).
45. Jütten M., Sabbati G. Russia's strategy for Latin America. *European Parliament*. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/762473/EPRS_BR I%282024%29762473_EN.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 22.05.2025).
46. Kalra J. India payments authority eyes Africa, S. America for digital payment push, official says. *Reuters*. URL: https://www.reuters.com/technology/india-payments-authority-eyes-africa-s-a-merica-digital-payment-push-official-2024-09-24/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 24.05.2025).
47. Kantchev G. The Lopsided Reality of the China-Russia Relationship. *The Wall Street Journal*. URL: https://www.wsj.com/world/russia/russia-china-unequal-relationship-35732f24?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 04.05.2025).

48. Kindleberger C.P. Hierarchy versus Inertial Cooperation. *International Organisation*. 1986. T.40, №4. С. 841-847. URL: <https://www.jstor.org/stable/2706831>
49. Liboreiro J. EU countries set to endorse Ukraine as a candidate to join the bloc. *Euronews*. URL: <https://www.euronews.com/my-europe/2022/06/23/eu-leaders-set-to-endorse-ukraines-candidate-status-at-brussels-summit> (дата звернення: 16.05.2025).
50. Mapping a Surge of Disinformation in Africa. *Africa Center for Strategic Studies*. URL: <https://africacenter.org/spotlight/mapping-a-surge-of-disinformation-in-africa/> (дата звернення: 22.05.2025).
51. Magid J. Biden aide: We're working to formalize regional cooperation used to thwart Iran strike. *The Times of Israel*. URL: https://www.timesofisrael.com/liveblog_entry/biden-aide-were-working-to-formalize-regional-cooperation-used-to-thwart-iran-strike/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 08.05.2025).
52. Mason J., Holland S. Russia received hundreds of Iranian drones to attack Ukraine, US says. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/russia-has-received-hundreds-iranian-drones-attack-ukraine-white-house-2023-06-09/> (дата звернення: 04.05.2025).
53. Masters J., Merrow, W. Here's How Much Aid the United States Has Sent Ukraine. *Council on Foreign Relations*. URL: https://www.cfr.org/article/how-much-us-aid-going-ukraine?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 09.05.2025).
54. McBride J., Berman N., Chatzky A. China's Massive Belt and Road Initiative. *Council on Foreign Relations*. URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-massive-belt-and-road-initiative> (дата звернення: 21.05.2025).

55. Meinig D.W. Heartland and Rimland in Eurasian History. *The Western Political Quarterly*. 1956. Т.9, №3. С. 553–569. URL: <https://www.jstor.org/stable/444454>
56. Neuman S. Trump has key allies in Asia guessing on trade and security. *NPR*. URL: <https://www.npr.org/2025/03/22/nx-s1-5330434/asia-indo-pacific-security-trade-trump-tariffs-china> (дата звернення: 10.05.2025).
57. Nye J.S. Soft Power. *Foreign Policy*. 1990. №80. С. 153–171. URL: <https://doi.org/10.2307/1148580>
58. Ovigwe E., Ryder H., Lwere T. Africa's Design for a Reformed UN Security Council. *CSIS*. URL: https://www.csis.org/analysis/africas-design-reformed-un-security-council?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 22.05.2025).
59. Quinn M., Yilek C. Read the full transcript of Trump's inauguration speech. *CBS News*. URL: <https://www.cbsnews.com/news/transcript-trump-inauguration-speech-2025/> (дата звернення: 11.05.2025).
60. Ramzy A., Douglas J. Booming Trade With China Help Boost Russia's War Effort. *The Wall Street Journal*. URL: https://www.wsj.com/world/china/booming-china-russia-trade-sends-trench-digging-machines-to-ukraines-front-lines-85f5b5ff?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 03.05.2025).
61. REPowerEU. *An official website of the European Union*. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_en (дата звернення: 15.05.2025).
62. Roy D. China's Growing Influence in Latin America. *Council on Foreign Relations*. URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/china-influence-latin-america-argentina-braz>

- [il-venezuela-security-energy-bri?utm_source=chatgpt.com](https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/03/russia-s-aggression-against-ukraine-eu-adopts-sixth-package-of-sanctions/) (дата звернення: 20.05.2025).
63. Russia's aggression against Ukraine: EU adopts sixth package of sanctions. *Council of the European Union*. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/03/russia-s-aggression-against-ukraine-eu-adopts-sixth-package-of-sanctions/> (дата звернення: 14.05.2025).
64. Sabbagh D. US to increase military forces across Europe, Joe Biden announces. *The Guardian*. URL: https://www.theguardian.com/us-news/2022/jun/29/us-to-increase-military-forces-across-europe-joe-biden-announces?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 09.05.2025).
65. Shih G. Trump repeatedly bypasses Netanyahu, stoking dismay among Israelis. *The Washington Post*. URL: https://www.washingtonpost.com/world/2025/05/12/trump-netanyahu-middle-east-trip/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 11.05.2025).
66. Talley I., DeBarros A. China Aids Russia's War in Ukraine, Trade Data Shows. *The Wall Street Journal*. URL: https://www.wsj.com/articles/china-aids-russias-war-in-ukraine-trade-data-shows-11675466360?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 05.05.2025).
67. The Ukraine Facility. *An official website of the European Union*. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-assistance-ukraine/ukraine-facility_en (дата звернення: 14.05.2025).
68. Thibaut K. China's discourse power operations in the Global South. *Atlantic Council*. URL: https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/chinas-discourse-power-operations-in-the-global-south/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 24.05.2025).
69. Trump cuts off funding for pro-democracy media outlets VOA and RFERL. *Euronews*. URL:

- https://www.euronews.com/my-europe/2025/03/16/trump-cuts-off-funding-for-pro-democracy-media-outlets-voa-and-rferl?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 12.05.2025).
70. Trump slashes 90% of USAID contracts, \$60 billion in foreign aid. *Le Monde*. URL: https://www.lemonde.fr/en/international/article/2025/02/27/trump-slashes-90-of-usaid-contracts-60-billion-in-foreign-aid_6738623_4.html (дата звернення: 12.05.2025).
71. Verhelst, K. EU backs 17th round of Russia sanctions. *Politico*. URL: <https://www.politico.eu/article/eu-backs-17th-round-of-russia-sanctions/> (дата звернення: 14.05.2025).
72. Waisbich L.T. Brazil-Russia relations since 2022: Strategic partners without a strategic partnership? *The Russia Program*. URL: https://therussiaprogram.org/brazil_russia_rel?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 23.05.2025).
73. Wallerstein I. The Rise and Future Demise of World-Systems Analysis. *Review (Fernand Braudel Center)*. 1998. T. 21, №1. С. 103-112. URL: <https://www.jstor.org/stable/40241417>
74. White Paper for European Defence – Readiness 2030. *An official website of the European Union*. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/white-paper-for-european-defence-readiness-2030_en (дата звернення: 16.05.2025).
75. Yoon D., Luxmoore M. Satellite Images Show North Korea Boosting Arms Flow to Russia. *The Wall Street Journal*. URL: https://www.wsj.com/world/russia-north-korea-weapons-shipment-676d7f52?mod=hp_lead_pos8 (дата звернення: 06.05.2025).

АНОТАЦІЯ

Вовк Д.А. Полюси впливу в умовах нової геополітичної мапи світу (бакалаврська робота). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. 70 с. (рукопис).

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню концепції «полюсів впливу» в геополітиці, аналізу історичного розвитку геополітичної мапи світу, розгляду методології вивчення геополітики, дослідженню сучасного балансу сил на міжнародній арені, аналізу чинних та потенційних міждержавних та міжблокових конфліктів, спробі досягнути сучасний стан міжнародного порядку та виявити загрози й перспективи для нього. Було проаналізовано ключових геостратегічних гравців міжнародної арени, таких як Україну і росію, США та Китай, Європейський Союз та країни Глобального Півдня, а також було розглянуто їхній вплив на формування нової геополітичної мапи світу.

Ключові слова: полюси впливу, геополітика, міжнародний порядок, Україна, США, росія, Китай, ЄС, Глобальний Південь.

ABSTRACT

Vovk D.A. Poles of Influence in the context of the new geopolitical map of the world (Bachelor's Work). Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University, 2025. 70 p. (manuscript).

The qualification work is dedicated to the study of the concept of «poles of influence» in geopolitics, the analysis of the historical development of the geopolitical map of the world, the consideration of methodologies for studying geopolitics, the examination of the current balance of power on the international stage, the analysis of existing and potential inter-state and inter-bloc conflicts, and an attempt to comprehend the current state of the international order and identify its threats and prospects. The thesis analyzes key geostrategic actors on the international stage, such as Ukraine and russia, the United States and China, the European Union, and the countries of the Global South. Their influence on the formation of the new geopolitical map of the world is also examined.

Keywords: poles of influence, geopolitics, international order, Ukraine, USA, russia, China, EU, Global South.

ВІДГУК

на кваліфікаційну роботу бакалавра здобувача вищої освіти
4-го курсу групи ОП-42 денної форми навчання
спеціальності 052 «Політологія»
освітньо-професійної програми «Політичні технології та аналіз політики»
філософського факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
Вовка Данііла Андрійовича
(прізвище, ім'я та по батькові)
на тему: «Полюси впливу в умовах нової геополітичної мапи світу»

Повномасштабне вторгнення росії в Україну, посилення агресивної риторики та відповідні дії Китаю в Східній Азії та на міжнародній арені, намагання «експорту революції» режиму аятол в Ірані, подальша мілітаризація Північної Кореї та відмова від курсу «мирного возз'єднання» з Півднем, формування цілої Вісі зла з вищезгаданих країн, що ставлять собі за мету зруйнувати міжнародний порядок, заснований на правилах, і посунути Західну цивілізацію з лідируючих позицій – усе це ставить перед світовою спільнотою питання про те, як буде виглядати майбутня геополітична мапа світу. Яку роль будуть відігравати старі й нові полюси впливу на міжнародній арені? І зрештою, чи вдасться світовій спільноті зберегти міжнародний порядок, заснований на правилах? Саме тому сьогодні так необхідно вивчати вплив геополітичних трансформацій на світоустрій.

За структурою робота відповідає вимогам послідовного розкриття змісту і складається зі вступу, двох розділів, висновків, переліку використаних джерел. Кваліфікаційна робота за своєю будовою дає змогу з позиції логічності викладеного матеріалу та системності написання надати досить вичерпну характеристику проведень теоретичній та дослідницькій частині.

Перший розділ «Теоретичні основи дослідження геополітичних полюсів впливу» розглядає ключові класичні та сучасні теоретичні підходи до розуміння геополітичної сили та впливу. Проаналізовано різні концепції, представлено історичну еволюцію міжнародного порядку. Аналізуються ключові етапи та переломні моменти змін балансу сил на міжнародній арені.

Також було окреслено основні методологічні підходи вивчення геополітичних змін.

Другий розділ «Нова геополітична мапа світу» присвячений прикладному аналізу сучасних процесів на міжнародній арені. Тут аналізується вплив повномасштабного вторгнення росії в Україну на глобальну архітектуру безпеки, роль США та Китаю як ключових геополітичних гравців, місце Європейського Союзу у новій геополітичній реальності, а також вплив Глобального Півдня на формування нового міжнародного порядку.

Висновки, отримані автором у процесі виконання бакалаврської роботи, є повними, обґрунтованими та повністю розкривають поставлену мету та визначені завдання. Список використаних джерел досить повний і містить як українські, так і зарубіжні джерела за обраною тематикою. Робота є складовим самостійним дослідженням, гарно структурована, що надає можливість дійти власних висновків при самостійному аналізі викладеного матеріалу.

В цілому кваліфікаційна робота бакалавра «Полюси впливу в умовах нової геополітичної мапи світу» заслуговує на високу позитивну оцінку, а її автор, Вовк Данііл Андрійович, гідний присвоєння кваліфікації бакалавра з політології.

Керівник кваліфікаційної роботи бакалавра:

доцент кафедри політології

Харківського національного

університету імені В. Н. Каразіна,

кандидат політичних наук

Работягова І.В.

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну роботу бакалавра здобувача вищої освіти
4-го курсу групи ОП-42 денної форми навчання
спеціальності 052 «Політологія»
освітньо-професійної програми «Політичні технології та аналіз політики»
філософського факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
Вовка Данііла Андрійовича
(прізвище, ім'я та по батькові)
на тему: «Полюси впливу в умовах нової геополітичної мапи світу»

Дослідження зміни міжнародного порядку в умовах сучасних геополітичних трансформацій у світі – надзвичайно актуальна тема для сьогодення. Утім, вона погано розкрита в українських джерелах політичної науки, зокрема пов'язаних насамперед з геополітикою.

Структура даної кваліфікаційної роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і відповідає окресленим завданням та загальній логіці дослідження.

Перший розділ «Теоретичні основи дослідження геополітичних полюсів впливу» розглядає ключові класичні та сучасні теоретичні підходи до розуміння геополітичної сили та впливу. Проаналізовано концепції Хартленду, Рімленду, ідеї Карла Гаусгофера та Збігнєва Бжезінського. Також представлено еволюцію міжнародного порядку: від Вестфальської системи через біполярний світ до постбіполярної доби. Було окреслено основні методологічні підходи вивчення геополітичних змін, зокрема світ-системний аналіз І. Валлерстайна, теорію гегемоністської стабільності та індекс м'якої/жорсткої сили.

Другий розділ «Нова геополітична мапа світу» присвячений прикладному аналізу сучасних процесів на міжнародній арені. Тут аналізується вплив повномасштабного вторгнення росії в Україну на глобальну архітектуру безпеки й стабільність світопорядку, розглядається роль США та Китаю як ключових геополітичних гравців та їхні стратегії з інструментами реалізації цих планів. Також досліджується місце ЄС у новій геополітичній реальності, його зовнішня політика й питання стратегічної

автономії. Також проаналізовано вплив Глобального Півдня на формування нового міжнародного порядку. Загалом автор приходить до висновку, що світ більше не може розраховувати на спокійне життя в умовах «Кінця історії», а демократичні країни мусять об'єднуватись перед загрозою автократій – усе з метою захисту міжнародного порядку, в основі якого правила, а не сила.

Робота добре структурована відповідно до поставленої мети. Висновки, отримані автором у ході виконання кваліфікаційної роботи бакалавра, є повними, обґрунтованими та відмінно розкривають поставлену мету й визначенні завдання. Список використаних джерел та літератури досить повний та містить зарубіжні джерела за обраною тематикою.

Кваліфікаційна робота бакалавра «Полюси впливу в умовах нової геополітичної мапи світу» заслуговує на відмінну оцінку, а її автор, Вовк Данііл Андрійович, гідний присвоєння кваліфікації бакалавра з політології.

Рецензент:

к. соціолог. н.,
доцент кафедри міжнародних відносин
і політичної філософії
Харківського національного
економічного університету ім. С. Кузнеця

Жеребятнікова І.В.
(прізвище та ініціали)

ХНЕУ ім. С. Кузнеця
ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
Начальник відділу кадрів
[Signature]